ПРОСВІТА

Гуцульщині

Передплачуйте видання „Просвіти“

I. МІСЯЧНІ КНИЖЕЧКИ.

З 1936. р. Товариство „Просвіта“ входить у **третій рік відновлених** місячних видань.

У 1934. р. були це, здебільша, оповідання з давнього й недавнього нашого минулого, крім того, три книжечки були присвячені життю й діяльности Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича і Юрія Федьковича. За 1934. рік наш передплатник дістав 11 місячних книжечок (одна подвійна).

В 1935. р. вийшло 12 книжечок (одна, груднева, — сконфіскована) та зміст їх уже був куди різноманітніший. Тут ми вже маємо життєпис М. Грушевського, коротеньку географію українських земель у Польщі, книжечку про галапаси, про наш національний герб та прапор, книжечку правничу, про майбутню війну, про значіння людського духа, про значіння книжки, про абісинців, і два історичні оповідання.

У 1936. р. появилися досі:

820 (1) **Омелян Терлецький,** ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, княжа доба, з 21 образками та 5 мапами (за січень), ст. 72, ц. 70 гр.

821 (2) **Омелян Терлецький,** ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, козацька доба, з 33 образками та 5 мапами (за лютий), ст. 84, ц. 80 гр.

822 (3-4) **Володислав Ковальчук,** ІНСЦЕНІЗАЦІЇ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, з 15 образками укладу сцени та 6 піснями в нотах (за березень—квітень), ст. 96, ц. 90 гр.

823 (5) **Василь Сімович,** ІВАН ФРАНКО, ЙОГО ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ, із нагоди двацятьліття смерти поета (1916—1936), з 26 образками (за травень), ст. 64, ц. 70 гр.

824 (6-7) „ПРОСВІТА“ в рр. 1933—1933, (за червень—липень), ст. 72, ц. 1 зл.

Дальші книжечки у друку.

II. ПОПУЛЯРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

виходить квартальними книжками заходом фонду **„Учітеся, брати мої“.**

В 1936. р. появилося:

20 (1-2) **Євген Храпливий,** СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, з 229 таблицями, 17 діяграмами і 3 мапами, ст. 352, ц. 2.50 зл.

Дальші книжки у друку.

III. ЖИТТЯ І ЗНАННЯ

ілюстрований журнал-місячник, із усіх ділянок знання, див. 3. ст. окладинки. З журналу часто виходять відбитки, що творять окреме видання, п. з.:

IV. БІБЛІОТЕКА „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

V. „ПРОСВІТА“.

місячник освіти, виховання, культури, виходить від квітня ц. р. (досі появилися зшитки за квітень, травень, червень, липень—серпень), див. 4. ст. окладинки.

Передплата на видання „Просвіти“ 1936. р. платна згори:

а) на **місячні книжечки** (12 річно) **лише** — 3.60 зл., у продажу брутто — 5.40 зл.

б) на **квартальні книжки** (4 річно) — лише 6.40 зл.;

в) на **„Життя і Знання“** — 18 зл. (див. 3. ст. оклад.).

Хто ж передплачує всі ці три **просвітні видання** (місячні, чвертьрічні та „Життя і Знання“) **разом**, числиться вже членом „Просвіти“ і платить **лише 25 зл.**, при чому цю суму можна сплачувати догідними ратами.

Цю останню полегкість зроблено для **Читалень** „Просвіти“, щоб їм улегшити передплату всіх видань.

Для **кооператив** визначено передплату 12 зл., за яку вони дістають усі книжечки (місячні та квартальні — себто 16 книжечок).

Краєві установи платять — як читальні.

Передплату на місячник „Просвіта“ треба присилати скремо. До кінця ц. р. вона — 2.50 зл. Можна поодинокі зшитки набувати по — 30 гр.

Передплату слати на адресу:

Товариство „Просвіта“, Львів, Ринок 10,

Ноти Нар. Муз. Видавництва Т-ва „Просвіта“ у Львові.

1. День Шевченка: на мішаний хор — 1. Заповіт (С. Людкевича), 0.60 зл.; 2. Лічу в неволі (Д. Січинського), 0.75 зл.; 3. Орися ж ти, моя ниво (М. Лисенка), 0.50 зл.; 4. Радуйся ниво (М. Лисенка), 0.75 зл.; 5. Калина (М. Лисенка), 0.25 зл.; 6. Ой, діброво (М. Лисенка), 0.50 зл.; 7. Садок вишневий (Б. Вахнянина), 0.50; 8. Шевченкова хата (Б. Лепкого - В. Барвінського), 0.50 зл.; на чоловічий хор — 9. Встає хмара зза лиману (М. Лисенка), 0.75 зл.; 10. Наш отаман Гамалія (М. Лисенка), 0.50 зл.; 11. Гамалія (молитва козаків — М. Лисенка), 0.25 зл.

2. День Франка: на мішаний і чоловічий хор — 1. Даремне пісне (Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. Непереглядною юрбою (Д. Січинського), 0.50 зл.

3. День Пєтлюри: на мішаний хор — 1. Дніпро реве (Б. Грінченка - Д. Січинського), 0.50 зл.; 2. За рідний край (Р. Купчинського - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 3. Наша славна Україна (В. Самійленка - Б. Кудрика), 0.25 зл.; 4. Заспіваймо (С. Воробкевича), 0.50 зл.; на чоловічий хор — 5. Встає хмара зза лиману (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.

4. День Матері: на мішаний хор — 1. Садок вишневий коло хати (Т. Шевченка - Б. Вахнянина), 0.50 зл.; 2. Калина (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.25 зл.; 3. Наша славна Україна (В. Самійленка - Б. Кудрика), 0.25 зл.

5. День Весни: на мішаний хор — Веснянки в укладі Б. Кудрика: 1. Заенку, 0.50 зл.; 2. Через Дунай глибокий, 0.50 зл.; 3. Ой, див Білодан, 0.75 зл.; а далі: 4. Орися ж ти моя ниво. (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 5. Ой діброво (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 6. Заспіваймо (С. Воробкевича), 0.50 зл.

6. День Волі: Можна співати 4., 5. і 6. пісню з Дня Весни, а крім того: 1. Зельман (гагілка Б. Кудрика), 0.50 зл.; 2. Радуйся ниво (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.75 зл.; 3. За рідний край (Р. Купчинського - Б. Кудрика), 0.25 зл.

7. День Пісні: на мішаний хор — 1. Ой, діброво (Т. Шевченка - М. Лисенка), 0.50 зл.; 2. У перетику ходила (Т. Шевченка - Б. Вахнянина), 0.50 зл.; 3. Пою коні (Ю. Федьковича, старо-галицька пісня в обробі Ст. Людкевича), 0.25 зл.; 4. Ліщина-ліщина (народня пісня С. Людкевича), 0.25 зл.; 5. Біду собі купила (Б. Кудрика) і Зажурилась Україна (Б. Вахнянина), 0.50 зл.; Веснянки: 6. Заенку; 7. Через Дунай глибокий, 8. Ой, див Білодан і 9. Заспіваймо (С. Воробкевича), 0.50 зл.

8. Стрілецька Пісня: на мішаний хор — 1. Заквітчали дівчатонька і Засумуй трембіто (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 2. Кладочка (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 3. Мав я раз дівчиноньку (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.; 4. Ой, чого ж ти зажурився (Р. Купчинського - Б. Вахнянина), 0.25 зл.

Всі ці пісні (31 у 29 випусках) коштують поодиноко 13.10 зл., але хто їх купує разом — платить **лише 10.50 зл.**

НОТИ ЗАМОВЛЯТИ Й КУПУВАТИ ЛИШЕ У КНИГАРНІ „ПРОСВІТИ“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 1.

„ПРОСВІТА" ГУЦУЛЬЩИНІ

ХТО ТАКІ ГУЦУЛИ?

Усі ми гаразд знаємо, що є різні породи, або »раси«, людей. Ось так народи, що живуть у Европі й у західньо-південній Азії, хоч як вони різняться мовою і звичаями, всі вони мають біляву шкіру. А африканські мурини мають шкіру чорну, та ще й густий, короткий, кучерявий волос, грубий, сильно сплещений ніс та грубі губи. А знов азійські китайці, японці та й инші монголи, мають шкіру жовту, чорний, твердий і простий волос, вузькі, скісні очі, малий, сплещений ніс і вузькі губи. Мешканці островів Індійського океану замітні своєю ясно-бурою шкірою та буйним, кучерявим волоссям, а тубільці Америки, головно північної, мають червоно-буру шкіру, чорний, гладкий волос і звичайно поздовжне обличчя з орлиним носом.

Отак здавна розрізнюють пять головних людських пород або рас: білу, чорну, жовту, буру та червоношкіру. Та коли добре приглянутися згаданим породам людського роду, то вийде, що кожна з них має ще багато замітних відмін, які дуже різняться одна від одної. Поминемо вже инші частини світу, а приглянемося тільки Европі. Всі европейці »білошкірі«, але ж у південній Европі люди переважно низькі ростом, мають смагляву шкіру, чорне волосся, карі очі — вони чорняві, або як кажуть »брюнети«. Зновже ж у північній Европі люди переважно високі ростом. з рожевобілою шкірою, ясним волоссям і блакитними або загалом ясними очима. Це білявці, русявці, або як кажуть — »бльондини«.

Космацькі гуцули.

Власне, як звертати увагу на ріст, на підбарвок шкіри, волосся й очей та будову голови, то можна розрізнити ось такі г о л о в н і породи або »раси« европейців:

Мешканці західньо-північної Европи звичайно кремезної будови, високі ростом, мають ясне, золотисте волосся, ясні, звичайно блакитні очі, довгий а вузький верх черепа, вони — »довгоголові«, обличчя їх видовжене, ніс довгий, рівний. Це високі, довгоголові білявці, або так звана північна, чи »нордійська« порода европейців. Такі є переважно мешканці північної Німеччини, південної Англії, південної Скандинавії та загалом берегів Балтійського моря. Долинами річок, що вливаються до Німецького й Балтійського моря, ця »північна« порода вдирається глибоко до середущої Европи, бо аж до земель, де живемо ми, українці.

Населення східньо-північної Европи теж має кремезну будову, але воно низьке ростом, з більш або менш ясним волоссям і ясними очима, з легко подовгуватим верхом черепа, — »піддовгоголові«, з круглавим обличчям зі сильно виставними лицевими кістками й кирпатим носом. Ця »раса« має багато відмін. Такої породи є населення головно Фінляндії та на давніх фінських землях, себто в північній і середущій Московщині, звідкіля ця »фінська« порода розійшлася далеко на південь: до північної України та аж до Карпат.

Мешканці західньо-середущої Европи мають теж кремезну будову, вони низькі ростом, мають смагляву шкіру, темне, звичайно чорне волосся й темні, звичайно карі очі, круглявий верх черепа, себто вони — »круглоголові«, з круглавим або чотиригранним обличчям та коротким, »кирпатим« носом. Це низькі, круглоголові чорнявці. Такі є переважно мешканці середущої Франції, південної Німеччини та взагалі альпейських країв, тимто ми їх і називаємо »альпейською« породою.

Над Середземним морем, головно в південних частинах Еспанії, Італії та Греції, люди переважно теж низькі чорнявці, але вони стрункої будови тіла, довгоголиці й довгоголові. Вони творять так звану »середземноморську« породу европейців.

Зате цілий Балканський півострів, крім Греції, заселений породою людей струнких, високих ростом; це круглоголові чорнявці, з видовженим, звичайно хвилястим, а то й орлиним носом. Такі передусім дальматинці, чорногорці та боснійці, а також серби, тимто цю породу називаємо південно-славянською або ядранською, від Ядранського, чи Адрійського моря. Від Балкану ця порода вдирається глибоко в середущу Европу. Але про це пізніше.

*

До якої ж породи належать наші гуцули?
Звісно, між нашими гуцулами, як і між уся-

ким иншим народом, можна подибати різних людей: і високих і низьких, і чорнявців і білявців, бо тепер уже в Европі ніде чистої породи людей нема. Тут, розуміється, рішає більшість, і про це не можна говорити навдогад або тільки із побіжного погляду. Таку справу треба розслідживати — науковим способом. Власне й є осібна наука, зветься »антропольоґія«, вона займається розслідом людських пород, вона й має наукові способи розслідити, до якої породи належить яка людина або яке населення. Одним із найвизначніших учених-антропольоґів був наш земляк, Хведір Вовк, що був спершу професором антропольоґії у »Високій школі суспільних наук« у Парижі, а опісля на університеті в Петербурзі. Перед 30 роками цей наш учений антропольоґ часто бував на Гуцульщині, зїздив її здовж і впоперек по обидвох боках Карпат, докладно прослідив гуцулів, їх породу, їх життя-буття, їх звичаї й обичаї. Отож із дослідів Хведора Вовка виявляється, що наші гуцули, в переважній більшости, високі ростом, стрункі, темноволосі, з темними, часто карими очима, круглоголові, з довгим обличчям та з довгим, вузьким носом. Коротко сказати, наші гуцули, це переважно стрункі, високі, круглоголові чорнявці, значить, вони належать до — ядранської породи людей. Правда, є між гуцулами люди, що своїм виглядом належать до инших европейських пород. Є між ними »нордійці«, »альпейці«, »середземноморці«, є й люди, що їх безумовно треба причислити до східньо-европейської, чи »фінської« породи, але ж представників усіх цих пород тай їх мішанців, разом узявши, небагато. Це потвердили також принагідні пізніші досліди инших наших дослідників, і на цій основі ми знаємо, що наші гуцули належать до »ядранської«, чи південно-славянської породи европейців, а саме, своїм виглядом вони найбільше зближені до сербів. Такі самі або дуже подібні »расові« відносини бачимо й на Покутті, на Поділлі, на Волині, в південній Київщині й Полтавщині так, що більшість племен українського народу є теж »ядранської« породи. На окраїнах наших земель наш народ більш або менше змішується з породами, що переважають у сусідніх народів, та проте в кожного з цих наших погряничних племен »ядранці« все сильно заступлені. Ядранська порода, це наша українська порода, а наші гуцули, з огляду на їх породу, належать саме до найчистіших »расових« українців. Такі є наші гуцули споконвіку і щодо мови, щодо звичаїв та обичаїв.

Іван Раковський

НАША ГУЦУЛЬЩИНА В КАРПАТАХ

ДЕ ЖИВУТЬ ГУЦУЛИ Й ЯК РОЗМІЩЕНІ В ГОРАХ.

Коли глянемо на мапу, де живуть українці, то побачимо, що Гуцульщина це одна з наших погряничних земель, вона лежить на південно-західніх межах нашої етноґрафічної, національної території, в тому місці, де ця гряниця творить доволі гострий закрут. Через те Гуцульщина межує і від сходу і від півдня з чужою, а саме — з румунською етноґрафічною, національною територією. Инші гряниці Гуцульщини внутрішньо-національні — себто, Гуцульщина межує з иншими українськими племенами: з верховинськими бойками на заході, із підгірськими хліборобами на півночі, а частинно також на південному заході.

Гряниці Гуцульщини переважно природні: і на півночі й частинно на півдні творять її перші вищі карпатські хребти і провали рік. Верхи гір і вузькі річища гірських річок спинили хлібороба перед його походом у глибину гір і стали від віків природною межею між ним і верховинцем. Природна також західня межа Гуцульщини. Зате гряниця східня, з румунами, зовсім відкрита.

Північна гряниця Гуцульщини проходить у Галичині, на південь від осель: Пасічна, Делятин, Рунґури, Ключів, Пістинь, Косів, Кути.

На Буковині вона йде на південь від осель: Вижниця, Берегоміт над Серетом, Банилів Волоський. Коло Банилова починається східня межа гуцулів — із румунами. Останні гуцульські оселі на сході є в долині річки Сучави — Бродина, в долині річки Молдавиці — Рус пе Боул, у долині річки Молдави — Бряза; в долині річки Золотої Бистриці єдина гуцульська оселя це Кирлібаба. Дальше на південь, уже серед румунів, лежать два гуцульські села: Джеміне та Остра. Кирлібаба найбільш на південний схід висунена оселя Гуцульщини. Від Кирлібаби завертає гряниця гуцулів різко на захід і біжить найвищими шпилями Карпат, які відділюють гуцульські оселі в долині річки Черемошу від румунських осель у долині річки Вишевої й українських, але ж негуцульських: Руська Поляна й Криве, що лежать у долині річки Ріки.

Закарпатська Гуцульщина обіймає горішню частину долини ріки Тиси аж по пролом цієї ріки нижче Требушан і села Косівська й Кобилецька Поляна та Росушка, що лежать на південних узбіччях Свидівця.

Західню гряницю Гуцульщини творить продіп між Шопіркою, Тисою й Надвірнянською Бистрицею з одного боку, і Терешвою та Солотвинською Бистрицею — з другого. За тою гряницею живуть уже бойки.

Гуцульщина обіймає найвищу й незвичайно гарну частину східніх Карпат. Хоч тут дуже високо, то на цій землі багато широких заглибин, які придатні для населення.

Гуцульщина творить одноцілу етноґрафічну, національну, а до деякої міри й природну одиницю. Але з політичного погляду вона розбита з давніх часів на три частини: галицьку, буковинську й закарпатську. Колись усі ці частини були зєдинені під владою української галицької держави, потім довший час (від XIV. ст.) входили у склад Польщі, Туреччини й Угорщини, а по короткому й частинному лише обєднанні в межах Західньо-Української Народньої Республики вони знову розділені між Польщу, Румунію й Чехословаччину.

Розподіл Гуцульщини на ці три складові ча-

стини, а навіть — її адміністраційний розподіл у межах цих держав видко з цієї таблиці:

ГУЦУЛЬЩИНА	Число громад	Площінь у км²	Людність	
			у тисячах	на 1 км²
I. Гуцульщина в Польщі:	44	2.902	84.8	29.2
1. повіт Надвірна	7	1.113	18.3	16.5
2. „ Коломия	9	218	17.1	78.6
3. „ Косів	28	1.571	49.4	31.4
II. Гуцульщина в Румунії:	28	2.170	40.1	18.5
1. повіт Сторожинець	5	227	5.8	25.6
2. „ Радівці	15	1.338	24.0	17.9
3. „ Кімполюнґ	8	605	10.3	17.0
III. Гуцульщина в Чехословаччині: (повіт Рахів)	9	1.622	33.7	20.8
Разом	81	6.694	158.6	23.9

В межах поодиноких держав Гуцульщина входить у склад різних повітів. Лише на Закарпатті обіймає вона один лише повіт — рахівський. Гуцульщина в Польщі займає більшість косівського повіту, половину надвірнянського й невелику частину коломийського (до недавна печеніжинського). В Румунії по війні розбили гуцулів на кілька повітів. Перед війною буковинська Гуцульщина входила переважно в склад чисто українського вижницького повіту й тільки кілька громад належало до радівського й кімполюнського — переважно румунських повітів. По війні румунська влада скасувала вижницький повіт і прилучила більшість Гуцульщини до радівського повіту, хоч до Радівців з північних частин Гуцульщини далеко. Що так зроблено, на це є свої причини.

Мапка Гуцульщини.

Та хоч гуцули розділені між різні держави, між ними всіма є сильне почуття єдности, почуття приналежности до українського народу. На це склалися — спільність мови, народньої культури, такої багатої й такої різноманітньої, а такої відмінної від сусідської.

Живе на Гуцульщині 157.000 людей, тобто, виходить 24 особи на 1 км². Інакше сказати, Гуцульщина належить до найрідше заселених українських земель. Населення не є рівномірно розміщене. Ледви четвертина Гуцульщини заселена постійно. А так — ліси й полонини заселені лише часово, влітку.

Найкраще заселена смуга Гуцульщини це — широка, лагідна поздовжна заглибина, що тягнеться від Рафайлової в долині річки Бистриці через Ворохту — Жабє — Сторонець на Буковині аж до Селєтина (на Буковині). Інші важніші заселені смуги це теж поздовжні, але вже менші заглибини як: березівська, космацька, поздовжні долини річки Молдави, Молдавиці на Буковині, й щойно тоді — поперечні долини головних рік Гуцульщини: Пруту, Черемошу, Тиси й Бистриці, де тут та там у дрібних поширеннях долин поселилися люди.

Оселі гуцулів мають цілу низку таких прикмет, яких не мають оселі інших українських племен. Вони не є скупчені, як у інших наших верховинців, але порозкидані, тимто й тягнуться на величавих просторах. Хати сягають дуже високо. Гуцули, населення, що займається скотарством, може жити так високо в горах, а так високо не можуть жити хліборобські лемки, чи бойки. Кількасот людей мешкає на Гуцульщині вище 1.200 м., а стрічаємо хати на висоті й 1420 м.! (на Яровиці на Буковині — на півд.-зах. від Селєтина).

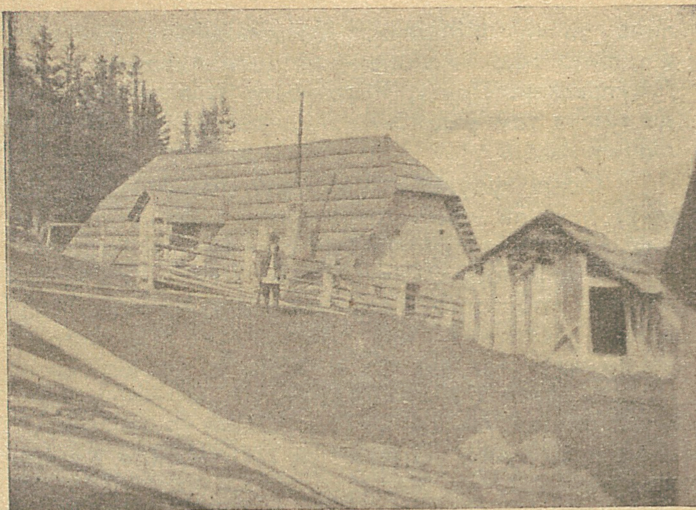
Цікава прикмета гуцульських осель це — сильний розвиток часових садиб. Через те, що посілости гуцула бувають часто в кількох, віддалених один від одного шматках землі, то гуцул мусить творити собі щось наче »філію« свого ґаздівства, де він пробуває вліті, чи взимі — часово, якийсь час. Так повстають дрібні одиничні стаї, зимарки, де гуцул годує маржину сіном, щоб його не возити до віддаленої постійної садиби. Є це другі ґаздівства, де люди пробувають переважно влітку, та частинно і взимі. Ті зимарки можуть перемінюватися в постійні оселі, коли народу прибуває. Тимто ми кажемо, що процес (хід) заселення Гуцульщини ще не закінчений.

Населення Гуцульщини живе майже виключно по селах. На галицькій Гуцульщині є і дрібні містечка (Делятин, Косів, Кути) на погряниччі Гуцульщини, але вже під горами, на Буковині є містечко — Селєтин, на Закарпатті — Рахів і Ясіння. Але всі ці містечка мають лише міський осередок, заселений переважно жидами, гуцули живуть далі від нього. І інші більші села витворюють дрібонькі торговельні осередки, що їх замешкують чужинці (Жабє, Сторонець). Щось окреме є літниця, що розложені в долині Пруту.

ЯКІ НАРОДИ ЖИВУТЬ ПОМІЖ ГУЦУЛАМИ.

Гуцул не — хлібороб, а — скотар. Цікаво, що, серед таких самих природних умов, на бойківській верховині стрічаємо лани збіжжя й картоплі, на Гуцульщині — сіножаті й пасовища. Крім того, гуцули працюють при лісовому промислі, і то в часі вільному від свого господарства. Та яких 20—25% населення працює постійно в лісі.

В Гуцульщині живе инших народів небагато; причина — брак міст. В усіх 81 громадах на Гу-

Зимарка на Лудованському пасмі в Закарпатській Гуцульщині, недалеко Рахова.

цульщині українці мають безумовну, абсолютну більшість. у 59 творять більше ніж 90% населення, в 10 — 80-90%, в 9 — 70-80%, у двох — 60-70,% а в одній — 50-60%. Національний склад людности видко з цієї таблиці:

Гуцульщина:	українці	жиди	поляки	мадяри	чехи	румуни	инші
Галицька	92·8 %	3·9	3·3 %	—	—	—	—
Буковинська	82·4 „	12·9 „	1·3 „	—	—	1·8 %	1·5 %
Закарпатська	72·2 „	10·7 „	—	9·2 %	4·2 %	0·3 „	1·9 „
Вся Гуцульщина	85·8 %	7·6 %	2·1 %	2·1 %	0·9 %	0·5 %	1·0 %

Найменший відсоток чужинців є на галицькій Гуцульщині (7.2%), бо тут нема міст, найбільший — на Закарпатті (27.8%), бо тут є аж два міста.

Жиди творять 7% населення, й є вони по всіх більших місцевинах. Жиди почали напливати на Гуцульщину з кінцем XVIII. ст. і аж до 1900 р. їх відсоток раз-у-раз зростав, потім почав трохи падати. Жиди використали господарську простоту гуцулів, опанували всю торговлю й навіть викупили велику частину полонин і що-найкращих ґрунтів. В усіх більших оселях є осередок села, занятий жидами, а гуцули там живуть високо на узбіччях долин.

Инші національні меншини не виступають на всій Гуцульщині, але лише на одній якійсь її частині: на галицькій Гуцульщині живуть поляки (2.800 або 3.3%), на буковинській — румуни (700 або 1.2%), на Закарпатті — мадяри (3.100 або 9.2%) й чехи (1.400 або 4.2%).

Поляки живуть, здебільша, в долині Пруту, у звязку з розвитком літнищ, а поволі напливають і у глибину краю, За 1880—1921. рр. збільшився їх відсоток з 0.9 на 3.3, а тепер, здається, ще вищий. На Закарпатті поселилися від давніх часів у Рахові, Ясінні й Кобилецькій Поляні — мадяри, останніми часами наплинули туди й чехи. На Буковині румуни творять між гуцулами дрібний відсоток населення, але по війні, з відомих причин, у погряничних оселях що раз більше поширюється румунська мова.

Правда, відсоток неукраїнців на Гуцульщині невеликий, але значіння їх у житті країни куди, куди більше від того відсотка. Останніми роками вага Гуцульщини, особливо галицької, зростає у звязку зі зростом мандрівництва (туристики) й літнищ.

ЧИ ЗБІЛЬШУЄТЬСЯ, ЧИ ЗМЕНШУЄТЬСЯ НА ГУЦУЛЬЩИНІ ЛЮДНІСТЬ.

На зміни у стані населення мають вплив — природний приріст людности й мандрівки.

Ця таблиця вказує на природний рух населення в тих повітах, де живе гуцульське населення в значному відсотку (це пересічні річні числа на 1.000 осіб за десятиліття 1921—1931):

Повіти	народини	смертність	природний приріст
Косів	36·8	25·4	11·2
Рахів	41·0	20·6	20·4
Радівці	36·8	23·4	13·4

А числа з другої таблички вказують, як змінявся природний рух у косівському повіті в останніх 50 роках:

Роки	народини	смертність	природний приріст
1880 1890	48·3	36·0	12·3
1890—1900	43·9	33·1	10·8
1900—1910	44·3	30·0	14·3
1921 1931	36·8	25·6	11·2

Що кажуть нам ці числа? Гуцульщина має середню, як на українські відносини, плодючість, сильну смертність і низький природний приріст. В порівнянні з цілою Східньою Галичиною, яка — як відомо — має найнижчий природний приріст між усіма землями, де живе українська людність, Гуцульщина має трохи більшу плодючість (у Галичині 33.9, в косівському повіті — 36.8), далеко сильнішу смертність (19.9 і 25.6), а з цієї причини і нижчий природний приріст (14.0 і 12.3). Згодом число народин меншає, але меншає і смертність, так що природний приріст залишається без більших змін. Але й смертність на Гуцульщині всієї людности, і зокрема смертність немовлят, найбільша з усіх українських земель! Є це наслідки низького рівня гігієни (дбання про здоровля й його умов), тяжких господарських відносин і сильного розвитку полових недуг.

Найкращі ще умови розвитку людности показує Закарпаття, яке має найбільшу плодючість, найменшу смертність і найбільший природний приріст із усієї Гуцульщини. Це наслідок суспільної опіки держави, що до неї належить Закарпаття. Одним із найважніших національних гасел нашої праці на Гуцульщині має бути — збільшення суспільної опіки!

Гуцули годують товар сіном — недалеко зимарки.

Дійсний приріст населення не покривається геть чисто з природним через вплив мандрівок. Мандрівки на Гуцульщині невеликі. За океан їдуть із Гуцульщини слабше, як у инших частинах українських західніх земель, гуцул іде на лісові праці, відпливу до инших частин краю майже немає, а приплив доволі слабий, з вийнятком припливу чужинців до долини Пруту й Тиси. Звязок між природним і дійсним приростом видко з цієї таблиці (на 1.000 осіб):

Повіт	у роках	природний приріст	дійсний приріст	разом мандрівок у %
косівський	1880 - 1890	12·2	11·9	- 0·3
„	1890 - 1900	10·9	8·1	—2·8
„	1900 - 1910	14·4	10·1	- 4·3
„	1911 - 1931	11·1	11·4	+ 0·2
рахівський	1920 - 1930	20·4	17·5	- 2·9

З наведених чисел бачимо, що перед війною збільшувалася з кожним роком еміґрація, хоч була далеко слабша, ніж у инших західніх землях. По війні дійсний приріст покривається геть чисто з природним.

Через такі переміни збільшилася, в часі 1900—1931, людність галицької Гуцульщини на 18.2%, буковинської на 23.4%, закарпатської на 19.1%, себто приріст у всіх трьох частинах був подібний. По війні він найсильніший на Закарпатті. Зокрема високий приріст перед війною, а ще більше по війні виказує долина Пруту, і то найбільше Ворохта — її населення за 10-ліття приросло, 1921—31, на цілих 110%! Та цей приріст звязаний із припливом чужинців.

Володимир Кубійович

О. Ю. Федькович.

КОРОЛЬ ГУЦУЛ

Колись між гуцулами ходив переказ, що вони давно-давно, ще за поганських часів, мали свого короля. І цей переказ передав нам у гарному вірші наш великий гуцул, поет Юрій Федькович. Він оповідає, що в тих давніх часах гуцули вірили в білого (Білобог) і чорного (Чорнобог) бога і приносили обидвом їм жертви. Що-року на свято Купала сходилися всі гуцули зі своїм королем на гору Сокільський над Черемошем, де на вершку стояв величавий храм обидвох богів, а в храму »на посадищах« стояли обидва мармурові божки. Підчас одного такого свята ожили обидва боги й почали між собою бій. Бій був завзятий — »так лиш грім у чорній хмарі бється, вється блискавицев — искра сипле, меч казиться«. Найгірше, що в бою почав увавати Білобог. Тоді гуцульський король, покепковуючи собі з Білобога, устряв до бою,

і що оком ти[1]) кліпнути,
Чорнобог вже 'д земли[2] вється...

За це короля постигла кара — він же забув,

що де бог ся з богом боре[3]) —
не мішатись чоловіку,
що ся правда була правдов[4])
споконсвіта, споконвіку!

Тимто Білобог закляв його в гору Сокільський, із цілою його ватагою, де він має спати довгі-довгі віки. Але ж не на віки, бо все ж він допомагав Білобогові; тимто й Білобог проголошує святочно ось що:

»... доти меш в ній спати[5])
ти по моїй божій воли[2]) —
аж на Купала одного[6])
пущу свої я соколи,
пущу сімсот семикрати[7])
з свої світлої палати,
і аж доки сю гору в'ни
семикрат мут облітати[5]) —
провалися в ню[8]), о князю,
і з садами, і з святинев,
і з усев ватагов твойов[4])
що сміялась з мене нині!«
Бог промовив — і ся стала[3])
та жасная[9]) божа воля:
князь з святинев і з ватагов[4])
провалився аж додолу!...
Як і комонь, так і всадник[10])
всі желізним сном дрімают,
та на Купала святого
тих соколів дожидают.
А на Купала що сім рік
він на хвиль сім з сну ся будит[3]),
а, протягшись сюди-туди,
він гука на свої люди,
а гука, що зодригаєсь[3])
і святиня і палата:
»Нуте, уци![11]) Годі спати!
Час, матбуть, би вже вставати!
Ти вже скорше, чуро-спюху,
подивися по надвірю,
чи соколів не зіслав ще,
що так гарно бєсь[3]) на міру![12])
А як ні, то... як си[1]) схоче,
а ми мемо, хлопці, спати[5]),
та до бою, та до рати[13])
з чортом сили добирати!«...
Й знов на сім рік усипає
і лицарство, і отроки...[14])
— — — — — — —
Доки, князю, спати будеш
і дрімати, доки-доки?!...
»Не журися, руський роде![15])
Коли встану, то вже встану,
і поборю, о, поборю
руську долю ту погану!«

[1]) ти, си — по книжках пишуть тепер: тобі, собі; [2]) так кажуть усі в Галичині, не тільки гуцули, та тепер писати треба (й говорити): д' землі (до землі), по божій волі; [3]) по книжках тепер пишуть і говорять: бореться, сталося, будиться, зодригається, бється; [4]) тепер треба вже писати й говорити: правдою, усею ватагою твоєю, з святинею; [5]) ми вже тепер усі пишемо й говоримо: спатимеш, облітатимуть, спатимемо; [6]) одного — котрогось (котрого, коли — не знати); [7]) сімсот семикрати — сімсот разів сім, сім рази сімсот; [8]) тепер ми пишемо — в неї; [9]) жасний — що накликає жах, страх; [10]) комонь — кінь, всадник — вершник; [11]) уци — гуцули; [12]) битися на міру — битися на шаблі (н. пр., у поєдинку); [13]) рать — бій, битва; [14]) отрок — чура, військовий прибічник, прислужник; [15]) гуцули звуть себе звичайно по-старому — руснаками, віру й мову свою — руською; »руську погану долю« можна розуміти, — гуцульську погану долю!

З ІСТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Та земля, де живуть тепер гуцули, була заселена від непамятних часів. На це вказують ті останки старовини, що їх находять і на Гуцульщині й на цілому Покутті. Так, нпр., у Микуличині знайшли камяне знаряддя, у Слободі Рунґурській викопали сокиру й ніж, вироблені з міді, в Текучі, на присілку Гнилиці, часто виорювали римські гроші. Все те свідчить, що від дуже давніх віків у гуцульських горах жили люди, та що туди проходили торгові дороги з Закарпаття.

Що в цих горах давно вже живуть гуцули, це пізнати з їх мови, яка виявляє дуже багато старовинних слів, із їх побуту, старих звичаїв, із їх вірувань і т. д.

За княжих часів ціла Гуцульщина належала до Галицької держави. І то не тільки галицький бік, а Закарпаття й молдавська сторона, бо наші князі дбали про те, щоб карпатські переходи тримати у своїх руках. Всі наші верховинці були тоді під одною владою, під своїми князями. В тих часах головним осередком Покуття була Коломия. На Підгіррі, в околицях Косова, Делятина й ін. були великі соляні джерела, з яких зваричі виварювали сіль. Ту сіль вивозили тоді далеко на всі сторони, навіть до Києва. Князь Данило призначав доходи з солі на воєнні потреби, утримував з них своє тяжкозбройне військо, оружників. Поволі заселювалися й гірські долини. Люди осідали там охоче, бо в лісах і на полонинах вигідно було випасати худобу та вівці.

Як занепала галицька держава, за Покуття пішла боротьба між Молдавою та Польщею. Місцевий народ старався використати цю війну для себе й добути собі кращу долю. Гірське населення було свобідне, незалежне й радо йшло на всякі воєнні пригоди.

В 1490. р. славне було повстання М у х и. Це був селянин, але бувалий у світі, »до зброї і до бою завзятий«. Він зібрав у горах велику ватагу, до 9.000 люда, і почав напади на Покуття й дальші околиці, доходив аж під Галич та Рогатин. На нього зібралося шляхетське військо й розбило його над Дністром. Муха ледви живий утік, а пізніше видала його зрадою якась жінка. Його вивезли до Кракова, і там він помер у вязниці. Помічниками його була найбільше шляхта з Березова — Гринь Іван, Василь, Петро, Григорій Березівські; король за це відібрав їм їх землі.

В 1491. р. знову появився в горах ватажок А н д р і й Б а р у л із Молдави, що звав себе дідичним володарем галицької землі й погрожував, що забере її полякам, — але і він попав у неволю.

Верховинці нераз помагали молдаванам у війні проти Польщі. Так улітї 1509. р. молдавський воєвода Богдан увійшов у Галичину, до нього пристав великий гурт української шляхти, й передівсім знову шляхтичі з Березова, — Григорій, Сенько, Івасько Березівські. За це король проголосив їх зрадниками і забрав їм маєтности. В 1511. році заборонено українському духовенству їздити на Молдаву святитися, бо було підозріння, що священники входять у порозуміння з молдаванами. В 1530. р., підчас нового походу молдавського воєводи на Галичину, знову багато українців пристало до молдаван, із якими лучила їх віра, та ще до того в тодішній Молдаві жило багато українців (на Буковині, н. пр.).

За Хмельниччини народнє повстання пішло глибоко в гори. На Покутті головним проводирем повстанців був С е м е н В и с о ч а н із Отинії, помічником його — Лесь Березівський із Березова. Селяни попалили тоді всі підгірські двори й подалися збройними ватагами далеко на доли. Тоді неодин гуцул пристав до козацького війська та з козаками мандрував далі, аж на Придніпрянщину. Нераз і на Лівобережній Україні поселювалися ці »коломийці«, як там звали гуцулів.

Так Гуцульщина вміла відгукуватися на важні історичні події, — верховинці все вірно служили своїй державности і свому народові.

Пізніше в XVIII. в., коли покінчилися змагання за державну незалежність, буйна вдача синів гір проявилася у виступах о п р и ш к і в. Прізвища Дрозденка, Нестера, Пискливого, Довбущука, Баюрака, Бойчука грізною славою покрила Чорногору. Хоч опришки були жорстокі й без милосердя грабували всіх, то гуцули бачили в них своїх заступників і месників, та в піснях і казках славили їх діла, в них вони добачали борців за волю.

В нових часах велику вагу для Гуцульщини мав Січовий рух. У Січах гуцул учився національної свідомости й здисциплінованости, заправлявся до військового ладу й самоуправи. Коли ж прийшла світова війна, й почалася боротьба за незалежність, тоді в перших рядах українського війська йшов Гуцульський Курінь... *Іван Крипякевич.*

ПРО СКАСУВАННЯ ПАНЩИНИ

(Гуцульська народня пісня).

Прилетіла зазулица, зачєла кувати:
„Шос хочю вам, люди добрі, поповістувати.
Єк си ліси розвивали, я до вас вертала,
Сіла собі на кичєрі[1]) та припочювала,
А то раптом загриміло, я си зобзирала,
Таке диво сми-узріла, шо си настрахала.
Єк листочьок сми-дрижєла[2]) та єк дурна стала:
То свобода панчіночьку[3]) перед себе гнала.
Ой, свобода панчіночьку єк заразу гнала,
Тай загнала в густий лісок, аби там пропала,
Люди всі си ввеселили тай зачєли пити,
А пани си пожурили, єли[4]) голосити,
Займилиси[5]) за нев пани, зачєли просити:
»Верни-ко си, панчіночько, нима з чого жити.
Ми ни вмієм молотити, наші жинки — жєти,
Ми ни знали, єк то гірько на хліб заробєти,
Ми не вміємо косити, наші жинки прати,
Ми не знаєм, єк то тєжко на хліб працувати!«
А панчіна відповіла: »Я тому ни винна,
Самі єсте-завинили, я вам була вірна,
Я вам вірно послужила такі довгі літа,
Вже си на ні[6]) ни надійте аж до кінца світа!«"
(Записав у Жабі від своєї бабки Настуні *Онуфрій Манчук*).

[1]) Кичера — гора, вся вкрита лісом, крім вершка.
[2]) сми узріла, сми дрижєла — я узріла, я дрижала
[3]) Панчіна — панчіночька — панщина, панщиночка
[4]) Єли — почали (яли).
[5]) Займилиси — кинулися.
[6]) Вже си на мні не надійте — вже не майте на мене (не робіть собі) надії.

ДЕЩО ПРО МОВУ ГУЦУЛІВ

Кожний народ має, крім своєї книжкової (літературної) мови, цілу низку говорів, що ними говорять у різних околицях. Ті говори трохи відмінні один від одного, але ж усі разом творять одне ціле — мову простонародню.

Книжкова або літературна мова спільна для цілого народу, а говору вживають на одній якійсь частині тої землі, що її якийсь народ замешкує.

Як усі народи, так і українці, мають свою літературну мову, нею пишуть свої твори наші письменники, нею друкують різні часописи, вчать по школах, нею промовляють промовці, грають у театрі. Є це мова — всеукраїнська, або всенародня.

А простонародня мова виявляє в поодиноких частинах української землі більші, чи менші різниці від тої літературної, всенародньої мови. Наші вчені ввесь наш мовний простір поділяють на дві такі головні частини: 1. північну і 2. південну. А південна знову поділяється на такі говори: а) південно-східні та б) південно-західні.

А до південно-західніх українських говорів належать, між иншим, і карпатські, стародавні говори, а саме — говір лемківський, бойківський та гуцульський. Усе це зазначено як-слід на карті української мови, що її зладив наш учений, проф. др. Іван Зілинський.

Гуцулів легко відрізнити від подолян, покутян, чи від бойків, і то не тільки по одягу, але передусім по їх бесіді, мові.

Гуцул ніколи вам не скаже: ячмінь, явір, ягода, яблуко, стояти, як ми всі говоримо й пишемо в літературній мові, але скаже завсіди: *ечмінь, евір, еблуко, егода, стоети...* і таксамо: *преду, мнекий...*

Рідко коли вимовляє він, як так загалом усі майже українці кажуть: піст, міст, бік, рік, дріб а частіше: *пист, вин, мист, бик, рик, дриб.*

Гуцули кажуть: *чістий, значіш, брачічку, паничічку,* а не, як ми в літературній українській мові вживаємо: чистий, значиш, братчику, паничику

Дуже часто гуцули додають на початку слова звук *и* там, де його в літературній мові немає, або є »і«, наприклад: *искати, измолов, из доньков* (= із донькою)... А так загалом кажуть: динев (= динею), нев (= нею), тов (= тою)... як скрізь у Галичині.

Нераз люди помічують, що гуцульська вимова ніби дуже »мяка«. Це тому, що гуцули мяко вимовляють *ч, ж, ш, дж* в таких словах як ось: *кичера, бочька, черлений, нічь, жебівский, душя, коржь, бжьола, румидже, забуджений.* Таксамо чути декуди в гуцульській бесіді (як і на Покутті, або подекуди на Наддніпрянщині) мяке р: *косарь, молфар, церьковний, верьх, шерьх, дерьчати, змерьк* (а в літературній мові мові ми говоримо й пишемо тверде р). Зате твердо чути декуди с, ц: *цес хлопец, копец, дес, шос, хтос...,* де в літературній мові, й деинде вимовляють мягко (хлопець, кінець, десь)... Кажуть також: *палицу, елицу, молодицу, еблоницу, ловицу,* а не як в літературній мові: палицю, ялицю, молодицю і т. д., зате подекуди в гуцулів чути й: палиця, молодиця, одовиця, колісниця. Не говорять на Гуцульщині також так, як на Покутті, або декуди на Поділлі: конє, клевцє, кінцє, але вимовляють здебільша, як у літературній мові: коня, клевця, кінця, царя, хлопця. Твердо чути »л« у таких словах: *силно, вілно, пилно, мелник, далше, потопелник, пилник,* а не: сильно, вільно, пильно, мельник, дальше і т. п. Дуже часто почуєте на Гуцульщині так, як і на Покутті, що замісць мякого т, д вимовляють к, ґ: *кісто* (тісто), *кіжкий* (тяжкий), *кіло* (тіло), *кінь* (тінь); *ґідо* (дідо), *виґіти* (видіти), *ґівчина* (дівчина).

Такі літературні слова як: борщ, топорище, нещастя, кліщі, Угорщина, Польща, Гуцульщина — вимовляють гуцули так, що чути не щ, а мяке ш: *боршь, топорише, нешесте, Угоршіна, Польше.*

Треба ще додати, що гуцули кажуть завсіди, як і на Покутті: *дивитиси, колисатиси, водитиси, сміетиси, упитиси,* а не: дивитися, колисатися, водитися, і т. д., як пишуть по книжках. Також говорять: *ходив-сми, був-сми, дала-сми, повіструвала-сми, верг-сми,* а не: я ходив, я був, я дала, я повіструвала. Не говорять на Гуцульщині: буду співати (чи співатиму), буду вмирати, будуть казати, будете банувати, але: *му вмирати, мут казати, мете банувати...*

Цікаве також, що тут почуєте такі старі форми як: *став-бих, дав-бих, їла-бих,* замісць літературних: я став би, я дав би, я їлаби і т. д.

Та ще цікаво, що на Гуцульщині, як на Покутті, чи на Буковині, кажуть усе: *вібрати, вівчити, вісадити,* а не як скрізь на Україні, й у літературній мові — вибрати, вивчити, висадити й т. д.

Але найцікавіше не так те, як гуцул вимовляє, які в нього форми, а — слова і всякі звороти, що їх уживають на Гуцульщині. Бо треба знати, що в гуцульськім говорі є дуже багато старих українських слів, що їх мало де, а то й ніде на инших українських землях уже не вживають. Ці давні українські слова переховалися тут разом з давніми звичаями, обрядами, віруваннями, молитвами, одягом, тощо. Крім того, гуцули засвоїли собі багато слів з чужих мов (румунської, німецької і т. п.) і уживають їх тепер уже як свої власні.

Тому, що гуцули займаються не хліборобством, як більша частина нашого селянства, а скотарством, а також працюють по лісах, обробляючи дерево, та ще й незвичайно розвинули свій домашній промисел — то вони мають усякі особливі назви й слова, яких не знає українське населення вже навіть на Покутті, а не то на Поділлі, чи в инших околицях.

Та все це — хоч і своєрідні, але ж таки дрібниці. Гуцульський говір — говір української мови, мова гуцулів українська мова з невеликими відмінами, які подибуються в кожній живій мові. Немає ж двох людей із того самого села, що цілком однаково говорили б.

Ю. Ґеник-Березовський.

ГУЦУЛЬЩИНА В ПИСЬМЕНСТВІ

Небуденна краса гуцульської природи, ті чудові карпатські гори, сповиті якоюсь дивною таємністю, широкі полонини, дрімучі ліси, порозкидані села, буйна гуцульська вдача, преґарні стародавні гуцульські звичаї, чарівні пісні, перекази, барвистий одяг та й узагалі все гуцульське життя — все це здавна приковувало до себе якоюсь незвичайною силою тих людей, що хоч раз у житті побували на Гуцульщині. Вони не можуть забути Гуцульщини до смерти! А що вже казати про поетів та письменників, що, звичайно, мають вразливішу від інших душу на красу природи. Для них Гуцульщина нераз була джерелом великого натхнення, й тоді зпід їх пера виходили твори незвичайної краси й великої письменницької стійности. Завдяки їм, а радше завдяки тій невмирущій красі, Гуцульщина ввійшла до історії не тільки українського, але й світового письменства.

Хто ж не писав про Гуцульщину?

Писали наші письменники, українські, писали польські, чеські, мадярські, німецькі, французькі, анґлійські й инші. Коли б ми хотіли обговорити всі літературні твори про Гуцульщину, треба б на це посвятити дуже багато часу, та й книжка ж вийшла б здорова!

Правда, що не всі письменники однаково дивилися на Гуцульщину. Одних цікавила сама гуцульська природа, инших гуцульська душа, а ще инших назверхність гуцула. Тимто одні змальовували нам гуцулів у свято, в празники, инші в буддень, при праці. Одні показали нам велич, пишноту гуцулів, инші ж злидні, горе, нужду. Одні показували, як гуцули люблються, пють, гуляють, розбивають, инші — як тяжкою працею заробляють на хліб насушний. Одні показали звичайних людей, щоденних, инші — визначних, славетних гуцульських опришків, що в буйній уяві гуцулів вийшли на велетнів.

На підставі цих літературних творів легко відтворити собі образ усієї Гуцульщини, бо спостережливі письменники не залишили нічого, що давало б нам змогу пізнати Гуцульщину.

Хто ж дав у нас початок цьому?

О. Ю. Федькович

Ніхто инший, як наш славний поет зеленої Буковини, співець гуцульських гір — Осип Юрій Федькович (1834—1888). То він перший увів гуцулів до письменства; то він утворив для них належне їм місце. Уродився він на Гуцульщині, там зріс, виховався та й віку там доживав. Він полюбив ту Гуцульщину так, як тільки гуцул любити вміє. Для нього не було нічого кращого, як гуцульське життя, не було правдивіших людей, як гуцули, у гуцульськім одягу він ходив, скинувши »цісарський кабат«, у гуцульськім одягу його й поховали.

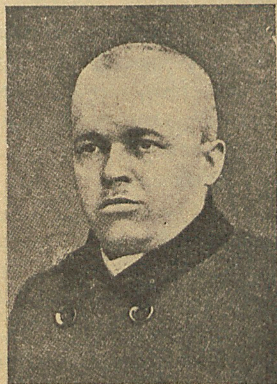
Федькович був один із тих, що показали нам гуцулів, як кажуть, у свято, в празник. В його творах гуцули люблються, святкують, бавляться, вони повні гордощів, не терплять зневаги, за зневагу кров проливають. Їх єдиний клопіт: побір рекрутів, що справді давався їм добре в знаки. Гуцул, вільний син гір, ніяк не міг звикнути до касарень, до міста; він завжди тужив за горами. Федьковичеві гуцули, може, не такі, як були, а такі, як він їх хотів бачити, яким був він сам!

*

За Федьковичем пішли й инші поети й письменники. Находимо між ними всебічного Ів. Франка (1856—1916), що в своїх творах не обмежувався до зверхнього життя гуцулів, але й заглядав їм глибоко в душу, бо хотів її показати світові (»Петрії й Довбущуки«, »Як Юра Шикманюк брив Черемош«, Терен у нозі«). Бачимо теж славетну нашу буковинську письменницю О. Кобилянську (* 1865), що захоплювалася дикою гуцульською природою й протестувала проти цивілізації чарівної гуцульської країни (»Битва«); бачимо наддніпрянця Гн. Хоткевича (* 1877), що показав нам гуцульських опришків (»Камяна душа«), захопився був Гуцульщиною так, що зорґанізував, пробуваючи в Галичині, »Гуцульський театер« і писав гуцульським говором драматичні образки для цього театру; далі бачимо великого Михайла Коцюбинського, теж наддніпрянця (1864—1913), що в гуцульських горах шукав полегкости для свого слабого здоровя і що залишив преґарний твір із гуцульського життя. Там він змалював велике багатство гуцульської природи, глибокі та сильні почування гуцулів, показав гуцульське село з первісною громадою, з родовим побутом — з його прастарими віруваннями (кривава помста), родинні відносини і т. п. »Тіні забутих предків« Коцюбинського — це один із найкращих творів з гуцульського життя в нашій літературі й загалом твір великої письменницької вартости.

Але це ще далеко не все.

Ще треба сказати про великого письменника-гуцула, що таки найкраще знав Гуцульщину з власного життя. Це Йван Семанюк або Марко Черемшина, як він себе писав (1874—1927). Здається, що більше від нього про гуцулів написати ніхто не міг і не зможе. Це, можна б сказати, вершок усього, що написано про гуцулів. Його збірки оповідань (»Карби«, »Село вигибає й т. д.) виявляють велику письменникову любов до Гуцульщини. »То то зелене село«, що його »у пригорщі брав би, леліяв би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би як паву«, село, що »хитається межи горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає«, те село Черемшина показав нам у дуже гарних, хоч нераз і дуже сумних малюнках. У цих його оповіданнях бачимо все: гуцуль-

Марко Черемшина.

ські злидні, тяжку працю, безпросвітню темноту, бачимо, як темних гуцулів використовують, бачимо гуцульське безсилля супроти сильних цього світу, бачимо родинні непорозуміння, любовні історії, а далі бачимо перебіг війни, її страхіття і т. п., одне слово — маємо таке багатство гуцульського життя, якого немає ні в одного письменника. Черемшина не підсолоджував своїх оповідань, не виставляв гуцулів кращими, як вони є, не плакав над ними, не одягав їх у святковий одяг, тимто Гуцульщина вийшла в нього без зайвих прикрас, зате правдива, така, як у дійсности була й є: бідна й темна, а проте сильна, горда й могутня.

З иншого боку підійшов до Гуцульщини Ан. Крушельницький (* 1878.), що показав, як самі гуцули нищать красу своєї природи й рубають ліс (»Рубають ліс«). Ми не згадуємо вже про дрібніші твори деяких письменників та й поетів, як, н. пр., гарні поезії (»На зелених горах«). О. Олеся (* 1878.) й инші, не згадуємо теж про те, що хто й як писав про Довбуша з давніших (Федькович) і новіших письменників (н. пр., Ендик), бо про це треба б писати окремо.

Але зате не можемо промовчати повісти визначного сучасного молодого повістяра, волиняка Уласа Самчука, що написав повість із гуцульського життя »Гори говорять«. Автор цей показав нам гуцула як будівничого української державности на Закарпатті.

З нових письменників багато пише про Гуцульщину. Назвемо тут гуцула з роду Матієва Мельника (»Крізь дим і згар«, »На чорній дорозі«, оповідання »На Ґреготі«), О. Бабія (»Гуцульський курінь«), Ю. Шкрумеляка (»Вогні з полонин«), та є ще багато инших.

Все це, так сказати б, блакитна Гуцульщина, правдива. А є ще й инша, неправдива, червона. Деякі письменники, захоплені червоним большевицьким »раєм«, хотіли б і Гуцульщину ущасливити цим раєм. У своїх творах вони роблять гуцула борцем за якесь »соціяльне визволення«, борцем за большевизм, про який гуцулам і не сниться.

До тих письменників ми зараховуємо М. Козоріса, що написав повість »Чорногора говорить«, І. Ткачука (»Смерекові шуми«), В. Ґжицького (»Трембітині тони«), В. Атаманюка (»Зажурені флояри«), Дм. Загула (»З зелених гір« — поезії), Ірчана (»Карпатська ніч«), М. Кутського (»Там, де сходяться три кордони«, »Червона Гуцулія«), М. Марфієвича (»Іван з Розтік«, »Між верхами«) і багато

Михайло Коцюбинський, Іван Франко й Володимир Гнатюк (1871—1926) — що дуже часто пробували влітку на Гуцульщині в селі Криворівні. Перші два писали з життя гуцулів, Гнатюк — збирав і видавав гуцульські народні пісні. (Фотографія з 1910. р.)

инших. Все це, здебільша, галичани й буковинці, що їх війна викинула до большевії, й що віддячуються їй за те, що їх там тримає...

З чужих письменників треба згадати поляка Ю. Коженьовського, що написав загально відомих »Верховинців«, Вінценца, що написав недавно велику книжку »На полонині«; далі згадаємо ще мадяра Белю Ілеша (»Микола Шугай«), чеха І. Ольбрахта (»Микола Шугай«), німця (жида з Буковини) А. Францоза й т. д.

Богдан Романенчук

Марко Черемшина

ГУЦУЛЬСЬКЕ СЕЛО

(з оповідання »Карби«).

У пригорщі брав би тото зелене село, леліяв би як дрібненьку, запашну отаву, гладив би як паву.

Дивіть, хитається межи горами гей дубова колиска у віночку, чички розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та кілько разів рука за ними посягне, тілько разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цвинтарних, струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселіють.

А хоч би їх росою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

*

Хай би раз сонце на камінним вершку сіло, хай би на тото село подивилося.

Студені, чорні долоні його обтулять, німі лиця його стривожать. Хмарами його обсотають, ожеледдю заже-ледять.

У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би.

Коби влазилися, коби серця не розмняцкали!

*

Плачі горами стелються, дугами гори вперізують. Буйні вітри ними граються. Тут були, тут нема: співанки жалібні.

Зоря росою їх змиває, гей мід спиває.

Таке тото село тихоньке, таке зарошене!

Деревище у мокрій ямі межи німими могилами.

*

Ану беріте та голубіте його, ану пестіть та обіймайте!

Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глибоко покарбує.

ҐОСПОДАРСЬКИЙ СТАН ГУЦУЛЬЩИНИ Й МОЖЛИВОСТИ РОЗВИТКУ

Господарський стан усієї Гуцульщини й можливости розвитку її в межах усіх трьох держав більш-менш подібні, хоч і не однакові.

Тепер Гуцульщина лежить у куті всіх трьох держав, має як-найтяжчі комунікаційні (лучбові) умови з їх господарськими осередками. Поперізувана кордонами, що на гуцульській землі позамикані для господарського життя, вона не може розвиватися як природна господарська цілість.

Колись вона теж не була вкупі й теж була поперізувана політичними кордонами. Але це зовсім майже не спиняло її в господарській комунікації з Підгірям обабіч Карпат, з далеким Потиссям, Подністровям і Попруттям аж по Чорне море.

В останніх півтора віках до війни не було для її господарського життя так багато політичних перешкод, лекше було збувати своє лісо-пастуше виробництво, лекше було ходити на заробітки. Бувало таке, що це положення Гуцульщини, на промежжі, мало для неї й добрі господарські наслідки. Вона була посередником у вимінї відмінних господарських культур сусідніх долів, а почерез наше підгіря, звязане з господарського погляду з Гуцульщиною, довгі віки проходили шляхи чорноморської культури в осередню Европу, й рухливе господарське життя на цих шляхах, чи воєнні неспокої впливали й на всю Гуцульщину. Сліди того давнього господарського руху тепер затираються, багато жидів-посередників і рештки вірменських купців у підгірських містечках потратило теж багато з давнього руху — та зате гірше обсідають гори й гуцулів. Тепер Гуцульщина мусить пробивати собі нові шляхи господарського розвитку. Важно лише, щоб вона собі робила це с а м а, щоб не ждала цих змін іззовні, бо вони не вийдуть на її користь.

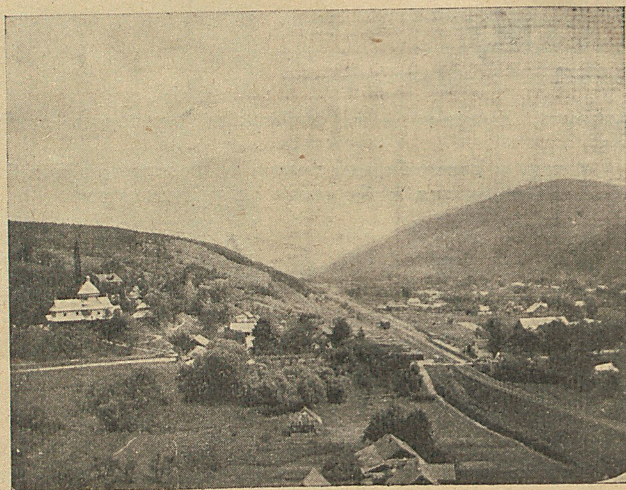
*

Перегляньмо коротко г о с п о д а р с ь к и й с т а н і напрямні можливого розвитку ц ь о г о б і ч н о ї, галицької, найбільшої частини Гуцульщини — умови решти дуже подібні. Ця Гуцульщина вміщається у трьох адміністраційних повітах: коломийському, косівському й надвірнянському. Хоча не ввесь простір цих трьох повітів складається на Гуцульщину, то з господарського боку вона творить із ними майже одну цілість, господарські взаємини підгіря з горами дуже тісні. Тимто числа для господарського становища Гуцульщини не все можна, а часто не треба, вилучувати з цілости цих трьох повітів.

Умови гуцульських Карпат і підгіря, здавна корисні для селитьби й господарства, досі ще мало змінили розпологу трьох родів культур: л і с о в о ї, п а с т у ш о ї і х л і б о р о б с ь к о ї. Незначні пересуви гряниць цих культур тепер саме помалу відбуваються. Та не слід забувати, що можливі лише незначні поправки в переміні цих господарських культур. Знищити, н. пр., ліс, щоб добути більше місця для хліборобства, може більше пошкодити, ніж принести користи. Автім лісовий ґрунт не годиться під ріллю. Зате на підгірї й надрічних долинах можна ще багато піднести кількість ріллі під сади й городи — коштом сіножатей. Гуцул досі в великій перевазі пастух, відтак лісовий робітник, серед теперішніх умов мусить шукати нових джерел прожитку. Прочистивши дна ровів, що їх творять Надвірнянська Бистриця, Прут, Пістинька, Річка й Черемош із допливами, гуцул мало забрав їх під управу садів, городів. Йому, чабанові, скотареві — треба було луки, сінокосу, пасовиська. Він навіть обнизив помітно горішню гряницю лісу, поширюючи полонини.

Простір властивої Гуцульщини займає лише 3% ріллі, 23% луки, 25% пасовиська й 47% лісу. Навіть на гуцульському підгір'ї (300—600 м над рівнем моря) ледви 19% займає рілля, а 48% трава, зате в північній частині підгіря, серед таких самих природних гірших умов, не-гуцули підносять відсоток ріллі до 48%. Не вважаючи на догідні умови для хліборобства, чи власне городництва й садівництва в південній частині гуцульського підгіря й у надрічних долинах навіть далеко між горами, відношення ріллі до луки на Гуцульщині як 1:7, а до цілої площіні трави — 1:16.

Гуцул-чабан підніс сінокоси понад 1000 м і поселився в горах поза межу 1200 м. Та, при щораз більшому зрості населення, в горах уже місця для дальшої селитьби небагато, а підгіря перелюднене — поза 100 людей на 1 км². Жити гуцульському населенню лише зі скотарства та лісових робіт, яких що раз менше, серед таких обставин важко. Вийти на заробітки поза межі Гуцульщини теж тепер нелегко. На загальне число господарств у коломийському повіті 26.512, — 17.368 (65%) має менше 2 га, в косівському на всіх 14.866 господарств — 8.049 (54%) має менше 2 га, в надвірнаянському — найгірше з усіх не лише гуцульських повітів, але й цілого станиславівського воєвідства — на всіх 20.924 господарств — 15.176 (75%) має менше 2 га землі. Як до цих дрібнуватих господарств додати ще такі господарства, що мають 2—5 га (в Коломийщині 5.816, Косівщині 2.652, Надвірнянщині 3.327) — теж при такій госпо-

Дора (вид з горба над церквою).

дарській культурі далеко ще не повновартні — то матимемо образ земельного ладу, який у високопромислових краях уже був би некорисний, не то в нас, де людність тепер майже лише з тої землі животіє. Бо ж із скотарства й хліборобства живе в коломийському повіті (без міста Коломиї) 88.6% усього населення, в косівському — 79.1%, в надвірнянському — 73.6%; з промислу й ґірництва живе в цих повітах (у такому порядку, як вичислюємо вище) 5.1%, 11%, 15.2%; з торговлі й забезпек 1.9%, 3.7%, 3.6%; з комунікації і транспорту 1%, 1.1%, 1.7%.

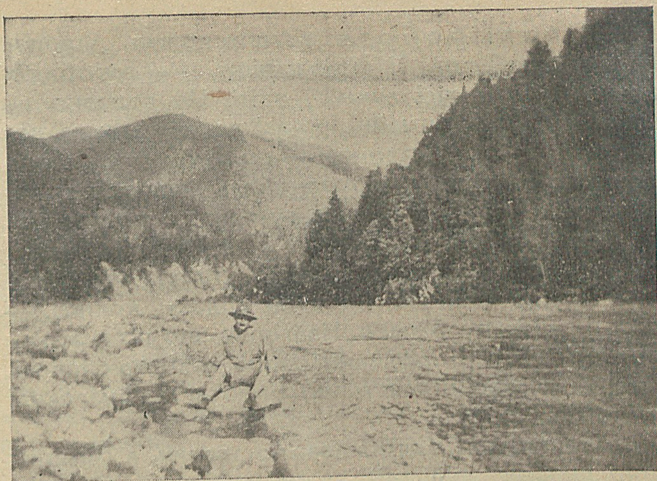
Знаючи гуцульські обставини, не треба вже й числами доказувати, що участь українського, гуцульського населення в дохідніших господарських ділянках: промислі, торговлі, комунікації — зовсім мала, а земля сама ніколи не зможе прогодувати нашого верховинця так, щоб він не голодував. Правда, можна ще багато піднести користи з землі і тієї, що під лісом, луками й полонинами, і самої ріллі.

*

Рятуючись у повоєнних роках, а ще більше від останніх 5—6 років господарської скрути, відколи впали лісові заробітки, ціни на худобу, гуцульське населення побільшує трохи площінь ріллі. Але ж гуцул плекає на ній по-давньому, здебільша, кукурудзу й ячмінь, мало таких промислових ростин, що й йому самому були б потрібні, та й далиб дохід. В нудні зимові дні можна б усю родину заняти їх переробом і мистецькою прикрасою, в чому гуцул у нашому народі передує. Ми маємо на увазі конопл і й льон і відродження підупалого на Гуцульщині ткацтва. Льон, наприклад, у південній частині Гуцульщини збирають навіть двічі до року. Декуди є пригожий ґрунт під управу лозини, а гуцул — мистець у всякій плетінці: з вовни, соломи, мягкого дерева. Та передусім звернути треба гуцульське населення до городництва й садівництва, а далі до — пасічництва. Ці господарські галузі мають дуже добрі умови над Черемошем, Прутом і його допливами. До того тепер майже кожне село є літнищем, уліті збут городини запевнений, її ж довозять до Дори, Яремча, до Ворохти, а то й до Косова здалека, з долів! Ґрунт під городи в долинках дуже пригожий, близько вода — підливати, досить рук до городової праці.

Ще може ліпші умови для садовини, для неї гірська й підгірська земля добра, багато є сонця, доплив тепла, затишшя. Можна плекати роди садовини, не гірші від швайцарських. Доказують це хочби Старі Кути, Тюдів, де бувають ґазди, що річно з саду мають і по кілька тисяч прибутку. Лише збут їх добірної садовини потребує ще, щоб його краще наладнати, щоб ним поцікавилися наші господарські централі, гуртівники по містах, кооперативи. Це й піднесло б та поширило б цю надійну садівничу околицю, треба лише вирятувати її від непотрібних посередників і встановити з нею правильний господарський сутик, а »Сільському Господареві« слід би поширити на Гуцульщину свою суспільно-аґрономічну працю.

*

Над Чорним Черемошем.

Годівля й пастуство — життєва підстава Гуцульщини, не поступили досі від давніх, давніх літ. В останніх роках помітний навіть деякий занепад. Видний він і на якости й на кількости худоби, коней, овець, кіз і свиней. Кількість худоби, порівнюючи з передвоєнним станом, не побільшилася зовсім, — хоч людність зросла. Вплинули на це важкі збутові умови, спад цін у порівнянні з довоєнними, а далі — обмеження паші в лісах та за високі оплати за випас у полонинах, що через брак розумної господарки на них сильно вияловіли.

Мимохідь варта зазначити, що тепер саме є нагода відзискати гуцульському населенню багато давно легкодушно потрачених полонин. Упадок рентовности годівельної господарки й бриндзярського промислу, що їх так перед війною й зараз по війні були позабирали у свої руки жиди, дає тепер можливість зорґанізованим громадам, які в господарстві кермуються не лише поплатністю, відкупити полонини. Площінь гуцульських полонин займає яких 100.000 морґів. З них І. публична власність займає яких 29% (між ними громади найбільше, поверх 14%, відтак церква й держава); II. приватна велика власність 11% (християни 9% і 2% жиди); III. мала власність 57% (між ними 35.5% християнська, 17% жидівська, 4.5% мішана); IV. власність приватних правних осіб 3%. Гуцули тепер користають лише із своїх власних і громадських полонин, цебто тільки в яких 50% усіх полонин.

Полонинську господарку і бриндзярський промисел можна б іще високо піднести, наслідуючи зразки альпейських країв. Полонинським своєрідним спілкам легко можна надати кооперативну форму. Піднести годівлю адміністраційними засобами не можна далеко. Може її піднести краще розвиток молочарських добровільних кооперативних обєднань, звязаних орґанізаційно з централею. І тут дуже багате поле для орґанізаційно - господарської праці має »Маслосоюз«. Єдина бриндзярня й либонь дві молочарські кооперативи на Гуцульщині — цього рішуче за мало.

*

Лісові роботи давали колись гуцулам значний прибуток. І найважніше, — заробляти можна було в лісі взимі і вліті. Це головно — в перших роках по війні, в часі добрих цін на дерево в краю й за кордоном — причинилося либонь багато до того, що гуцул занедбав инші господарські ділянки тай ще більше привик до розтратности. Тепер заробітки по лісах і на дарабах зовсім упали. Рідко можна заробити 1.50 зл. на днину й найбільше 0.40 зл. від куба сплаву, колись — утроє і вчетверо більше. Найгірше, що по нашому боці гір лісові робітники зовсім незорґанізовані, й як навіть трапиться тепер робота, то визискові немає краю...

Трачки теж, здебільша, поставали, в більших часто працює зайшлий, чужий робітник, механік, доглядач, урядовець.

Великих надій на оживу робіт при вирубі лісів і у трачках мати не можна, тай не треба. Гуцульські гори за багато лісу вже не мають, а де вирубано, то засаджено лише в яких 25% знову. Користи на довшу мету з такого дикого винищування лісів не буде, лише великі шкоди. Зате всю увагу треба звернути на переріб дерева на місцях у всяких можливих ремеслах: будівництві, столярстві, меблярстві, забавкарстві, боднарстві, різьбарстві і ин., а для того на Гуцульщині здалася б не одна, а кілька промислових шкіл.

Таксамо багато помочі принести може Гуцульщині орґанізація збуту деревяного домашнього виробництва гуцулів, яке здебільша зосереджують у підгірських містечках жидівські визискувачі-перекупні, рідко коли самий гуцул — домашній промисловець вибирається зі своїми коновками, діжками, решетами і т. д. на доли, де міг би корисніше збути, хоч і такий спосіб тепер уже дуже негосподарний. Наш молодий промисел, шукаючи дешевого й милого для ока опакування для свойого виробництва, не повинен забувати за деревяні гуцульські вироби. Треба їх тільки вміло зорґанізувати й підібрати відповідну, бажану форму. Доли потребують гуцульського дерева в усякому виді, сирого, виробленого й півфабрикату, лише... без того цілого ланцюга чужих посередників!

*

Важніші ремесла на Гуцульщині, як не в цілости, то в великій частині, в чужих руках і в первісних, простих формах: ковальство, різництво, пекарство, голярство, навіть будівництво віль і пенсіонатів, хоч гуцули добрі майстри, виривають їм що раз зайшлі чужі ремісники. Славні будівничі з Соколівки, Бабина, Яворова, Річки й Кутів можуть сміло конкурувати своєю вмілістю з зайшлими чужинцями, треба лише їм зорґанізуватися й вивчити будівельні вимоги літнищ. Для цього придалися б бодай короткі зимові курси, як не окрема школа.

Яремче (міст на Пруті).

*

Вишивкарство, килимарство й ліжникарство, найбільш поширені домашні промисли Гуцульщини, не дають, на жаль, тих користей населенню, які повинні б дати, бо орґанізація збуту нездорова, халупничий спосіб продукції суспільно шкідливий, кромі того, незацікавлений і сліпий на мистецький бік виробництва посередник підірвав його вартість і до деякої міри теж моральність виробника-мистця гуцула.

Килимарський промисел, занесений перед війною до Косова, розвивається сильно по війні так, що останніми роками дійшов на Гуцульщині до числа 4.000 килимарських станків, при яких працює яких 5.000 робітників.

Боротьбу з несовісністю підприємців-жидів, що довели своє виробництво килимів до повної мистецької нісенітниці, з успіхом від 1922. р. веде українська спілка »Гуцульське Мистецтво« й пізніше заснована кооператива — »Гуцульщина«. Перша особливо, зорґанізована меткими людьми, що розуміють діло і працюють з любовю до народнього мистецтва, довела до відродження українського старовинного килиму і приєднала до своєї праці багатьох визначних українських мистців. Тепер у ній працює коло 150 робітників. Обороти »Гуцульського Мистецтва« досягли до 150.000 зл. річно. Воно опанувало не лише внутрішній ринок Польщі, а й добилося вже й до ринків загряничних. Останніми роками »Гуц. Мустецтво« дійшло до цікавих мистецьких осягів, закрашуючи природними красками домашню, ручно прядену вовну, воно зовсім перейшло на той рід виробництва, а також починає дуже цікаві спроби в ткацтві одягових матеріялів із ручно пряденої вовни, що незадовго може дати величезній кількости населення працю. За »Гуцульським Мистецтвом« старається йти у свойому розвитку й »Гуцульщина«. Заробітки в цих наших підприємствах удвоє і більше кращі, ніж у жидівських халупників.

Надійні теж початки в орґанізації виробництва і збуту гуцульської різьби, кераміки й инших мистецьких виробів маємо в Косові, в кооперативах: »Гуцульська Різьба« й »Жіночий Труд«. Зате не повелася спроба в 1928. р. кооперативної орґанізації кушнірів, яких багато в Кутах, у Косові й у Пістині. Розвиток кушнірства й гарбарства має тут іще багато можливостей, жде лише свойого меткого орґанізатора. В недалеких, навіть і гуцульських містах продають вироби з західнього Підкарпаття, з Виленщини, а то й зза кордону, а гуцульські кушнірі й гарбарі сидять без роботи...

*

У гірництві і промислі багато ще на Гуцульщині можливостей, хоч тепер ця ділянка у прибутках гуцульського населення мало помітна.

Гуцульське підгіря багате на підземні плоди: сіль, земний віск, нафту, є трохи вугілля й ин. З давніх, досить багатих салін, тепер лишень косівські дещо продукують, багаті делятинські — нечинні. Зовсім майже невикористані, не вважаючи навіть на постійний розвиток літнищ на Гуцульщині — мінеральні джерела: дуже сильні насолонні в Яблониці, сірчані в Шешорах, нерозслідженi ближче залізні в Космачі, насолонні й йодові в Річці, кілька джерел питних мінеральних вод високої лікувальної вартости в Буркуті й Жабі-Ільці; сильні солянки використані частинно в Косові й у Делятині.

*

Найбільші недостачі, хоч і найбільше можливостей заробітків Гуцульщини — в розвитку літнищ і мандрівництва (туристики). Правильно цей літній, а почасти й зимовий рух багатших верстов населення в наші гори повинен бути виявом корисного і справедливого розподілу достатків з околиць багатших, великих, роскішних міст, на околиці бідніші, зате красні природою, цінні лікувальними прикметами, чистим повітрям, річними й ин. купелями. А тимчасом нерухлива, неосвічена гуцульська людність скористала з цього руху дуже небагато. Декуди, як ось у долині Пруту, попродала за безцін свої дорогі ґрунти, сама пустилася в гори, що й не видко її в часі літнього гамору. В найліпшому випадку винаймить де-не-де невеличку й не дуже охайну хатинку якому бідні-шому »холерникові«, доставляє літникам ягоди, молоко — нелегко вже й тепер дістатися за прислугу до чужинних пенсіонатів. Літники-чужинці притягли за собою з міст будівничих, ремісників і всяких фахівців, що заспокоюють потреби вибагливої публики. Гуцулам, замісць багатства, рух цей приносить часто лише клопіт. Та найвищий час гуцулам придивитись добре до вимог літників, спрямувати всі свої господарські сили, щоб використати цей рух для себе. »Сільський Господар«, »Союз Українок«, »Українське Технічне Товариство«, Т-во »Просвіта«, кооперативні централі й ин. наші організації мусять до того гуцулів приготовляти — хоч, знаємо, це тяжка справа — а ні, то гуцулам залишиться хиба лише »прошацький промисел«...

Як-найхутчіш, побіч поширювання загальної освіти серед гуцульського населення, з природи — чемного, треба як-найбільше куховарських курсів, курсів обслуги гостей, шиття та прання білля й усяких гостинних умілостей... А то біда буде, коли хтось инший дасть хліб гуцульським дітям..

*

Кооперація на Гуцульщині залишилася ще далеко позад долів, хоч із радістю треба зазначити, що після численних невдач і сумних досвідів і на Гуцульщині кооперативний рух перемагає скруту. Найгірше, що по сумнім упадку в 1930. р. косівського П. С. К. Гуцульщина не мала довго свойого ні орґанізаційного, ні господарського осередка. По змозі опікуються нею О. С. К. з Коломиї й П. С. К. з Заболотова. Дня 10. XI. 1935. р. Повітовий Союз Кооператив у Заболотові відкрив у Косові свою складницю. Завдяки особливій опіці Р. С. У. К. від минулого року кооперативне життя в найбільше загроженій Косівщині ожило. В серпні відбувся в Косові І. вакаційний курс кооперативних провідників, уладжений Р. С. У. К., і він теж додав духа місцевому громадянству. При кооперативі »Збут« у Косові влітї 1934. р. утворив Р. С. У. К. організаційний відділ і утримував на власний кошт інструктора. Для Косівщини призначено одного з найенерґічніших ревізорів.

Косівщина має знову тепер 39 кооператив: 26 сільських для загальної закупівлі і збуту, 9 кредитових сільських райфайзенок, 1 українбанк і 4 инші особливі.

В 1935. р. 1 кооператива перевела вдатну спробу виарендування полонини для випасу худоби членів, було 2 спроби кооперативного збуту садовини, деякі кооперативи задумують закласти пекарню, ковальську майстерню, збут садовини, грибів, ягід, домашніх виробів і т. д. Взагалі є дуже багато можливостей поширити кооперативну, кредитову передовсім (дрібнуощадність) і торговельну ділянку, брак лише метких, ідейних людей до праці, освітньої підготови малосвідомого населення, на перешкоді стоять теж усякі нездорові суспільно-політичні течії, що нуртують на Гуцульщині. Там, де є кооперативи, обєднаних є 30% самостійних господарств.

Стан кооператив у окрузі О. С. К. Коломия в 1935. р., який теж захоплює частину Гуцульщини, був недавно докладніше зясований у Г. К. Ч. (в ч. 23 і 24. 1936).

З днем 31. XII. 1935. р. обєднував він 72 чинні кооперативи для загальної закупівлі і збуту і 42 инші. Скооперування району виносило 37%, 12.122 господарства. Кооперативні крамниці становили 30% загального числа крамниць по селах і 3% загального числа по містечках.

Чи не найслабше скооператизована долина Пруту — Надвірнянщина... Має вона всього 29 усіх кооператив, найкраще виходить — Делятинщина. Делятинська кооператива має 4 свої філії, робить заходи, щоб оснувати районову молочарню.

В господарській розбудові Гуцульщини важна річ — побороти комунікаційні трудноші. Кооперативну орґанізацію мусить попереджувати дуже пильна освітня діяльність ідейних і жертівних місцевих інтеліґентних одиниць — їх так на Гуцульщині мало! Побіч кооперативної орґанізації, є широке поле праці й дорібку для приватних українських метких і інтеліґентних людей на Гуцульщині, тим більше, що серед теперішніх умов праця їх може посуватися скорішим ходом наперед, як кооперативна.

Один із місцевих працівників і знавців Гуцульщини назвав Гуцульщину українською Америкою, де багатства лежать під ногами. Шкода, мовляв, тільки, що нема там людей із запалом і орґанізаційним хистом...

Чи ж ждати нам, що ті багатства зовсім повизбирує хтось посторонній, а нам залишить лише спогад про чудову Гуцульщину?

Ілля Витанович

ГУЦУЛ-МИСТЕЦЬ

„Коли хочете, щоб ваше мистецтво цінили як-слід за границею, мусите навчитися цінити його високо в себе, в краю. Як вимагати від чужинців, щоб вони високо ставили яку річ, коли найближче середовище відноситься до неї байдуже?"

Таке сказав один визначний англійський знавець мистецтва — і ці слова дуже правдиві, коли мати на думці українське народнє мистецтво. Правда, мистецький домашній промисел українського простолюддя, з окрема ж майстерні праці наших верховинців-гуцулів, встигли вже викликати зацікавлення й розголос навіть поза нашим краєм, але ми все ще не уявляємо собі того великого культурного значіння, яке виявляє ціла гуцульська творчість.

Нам треба навчитися цінити ту творчість і дорожити нею. Нам треба навчитися її розуміти, пізнати її як-слід, полюбити, не тільки тому, що це наше, але й тому, що воно й гарне, й старовинне, що зпоза тієї творчости виглядає давнє-прадавнє наше минуле.

Щодо старовини, то слід зараз зазначити, що як гуцульський будівельний тип (зразок) колиби сягає глибоко в передісторичні часи, так і гуцульські оздоби (орнамент) треба віднести почасти до ранньої доби християнства на наших землях, а то й до поганських часів. Не даремне ж і до сьогодні в переказах цієї закутини нашої землі більш, ніж по інших околицях збереглося безліч вірувань та давніхіще поганських забобонів.

Юрко Шкрибляк.

Та кожного з нас займає передусім краса всього цього мистецтва, краса, що впливає безпосередньо на почуття, це перше враження від нього. То щойно згодом наступає цікавість довідатися більше про речі, що викликують у нас задоволення своїм виглядом. І тут не треба аж тонкого знавця, чи досвідного народознавця (етноґрафа), а всяк, хто мав змогу бачити хоч би такі гуцульські писанки, відразу помітив, що вони, — що й говорити, найкращі поміж писанками з усіх инших земель, де живе український народ. Тут відразу бє в очі питома ніжність, делікатність рисунку в орнаменті, пребагатого на різноманітність, тут бє в очі чудовий уклад барв, узятих наче зі старезних фелонів, або зі старовинних одягів наших князів, чи візантійських цісарів... І з барв тих нічого не можна відняти ні нічого до них додати — без шкоди для цілости[1]). Щодо самого орнаменту на писанках, то там бачимо стилізовані, прикрашені грецькі хрести, побіч них свастика (гачкові хрести), т. зв. »церковці« і безліч инших ґеометричних орнаментів! Вичислювати їх, це забрало б дуже багато місця. Писанчарки мають на них свої, дуже дивні нераз назви, назв цих дуже багато!

Таксамо дивними назвами називають гуцулки взори, що їх нашивають на сорочках, і мережки.

Вишивковий орнамент — різний від писанкового, й так мусить бути, бо призначення вишивок инакше. Треба ж знати, що всі окраси Гуцульщини строго пристособлені до предмету. Гуцули оздоб, що їх бачимо на різьбі на дереві, чи на металі, не плутають із технікою (способом) малювання кисткою на писанках, чи з узорами, тканими на верстаті, чи вишиваними на рукавах сорочки. А краса всіх цих узорів, їх узгіднення та їх чергування (ритм) у лініях і кольорах — є предметом подиву й насолоди всякого, хто має очі дивитися.

Коли докладно всьому цьому придивитися, то можна добачити схожости й різниці між гуцульськими й відповідними річами з инших частин української землі.

Це племя українського народу, живучи від віків серед своїх прегарних гір та лісів, стрічаючи на кожному кроці величну красу природи, виявляє своє відношення до назверхнього світу таким робом, що з кожного предмету домашньої обстанови виконує скінчений мистецький твір. Жіночий убір із »чільцями«, ґерданами з нашивками на киптарах — це наче одяг воскреслої зперед вісьмох соток років української княгині. Бо ж це була доба, коли кохалися в дорогому камінні, в живих, яскравих барвах, коли втікали від сірини й чорноти, які теперішнє місто перебрало від рушія теперішнього виробництва — від машини.

Вовняні »горботки« (обгортки), пояси, тайстри,— виконують наші гуцули самі, на своїх ткацьких верстатах. Їх ткацькі вироби, з окрема ж килими із їх сміливим, теж ґеометричним широкоплощинним орнаментом, здавна займали переднє місце серед таких виробів Галичини.

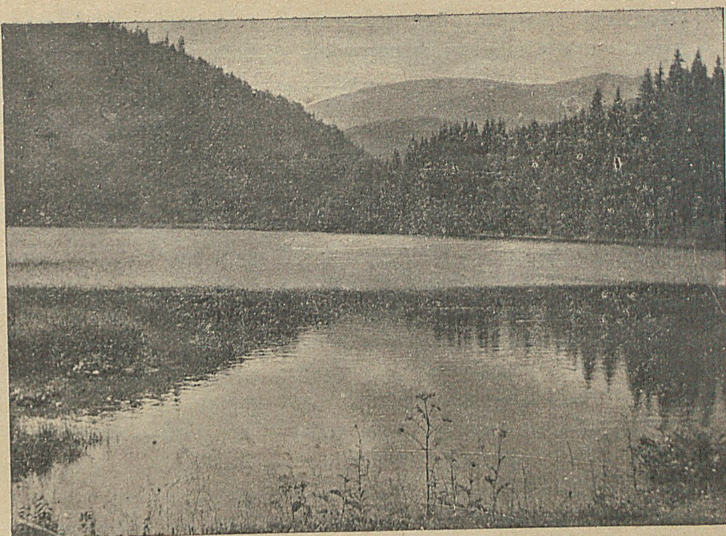
Важке життя витворювало все в верховинця умови, яких не знає мешканець родючих долів. Ці умови й виробили в »цареві гір«, у гуцулі, збільшену справність руки й ока, меткість та хист у всьому визнаватися як-слід. Багатство дерева насувало думку про мистецький обріб цього матеріялу. Мистцем, переємником відвічних традицій

[1]) Під посторонні́м напором гуцульські писанчарки вводять тепер безліч кольорових цяток та тоненьких лінійок, та на цьому терпить прозорість укладу.

у цьому є талановитий яворівець Ю р к о Ш к р и б л я к, його працю продовжують та поширюють дальші вже звісні різьбарі, його сини, Марко Мегединюк й инші, аж до нинішніх часів. То вони рознесли вже й у минулому столітті славу Гуцульщини далеко поза гряниці нашого краю, світ знає гуцульське мистецтво са́ме найбільше з цих їх деревяних виробів. Вже й перед Шкрибляком були дуже поважні початки різьби на дереві. Гуцул ніколи не лишав на своїх деревяних виробах (скрині, намисники, рями, музичні струменти і т. п.) порожніх місць, він усе заповнював їх ґеометричним орнаментом, що його підсував матеріял, ремісничі знадоби та його власне тонке почуття краси і — традиція. Та в токарні Шкрибляків, особливо ж Юрка, хрести, барильця, тарільчики, а згодом столики, крісла, владичий жезл і т. п. речі виходили як розвинені і з небувалим смаком викінчені мистецькі твори, котрі дивували всякого, хто їх побачив, вони робили ці предмети приманчивими, бажаними. Меткість і зручність, обік зразкового розміщення складовин у чудову, узгіднену цілість, приковують глядача. Вірити не хочеться, щоб це виконала тверда мужицька рука мистця-самоука, що не вмів ні читати, ні писати... Шкриблякові сини й дальші різьбарі сягнули ще до інкрустації (вкладання) намистечком, кораликами, пацьорками й кольоровим деревом, і створили багатобарвну плоскорізьбу й горорізьбу, яку перетикали до того ще й металевими дротиками.

Подібний до згаданих мистців у різьбі на дереві, але в відмінній, г а н ч а р с ь к і й роботі, був славний ганчар Б а х м і н с ь к и й. Він теж перебрав споконвічні форми та розвинув їх по-мистецьки. Збанки, миски, кафлеві печі цього ганчаря відразу звертають на себе увагу вибагливим орнаментом і сміливим виробом. Він рисує ріжком, здебільша ростинний орнамент, а то й постаті звірят, птахів і людей, та цілі сцени. Кожна кахля, чи збанок, чи миска виглядає мов гарна емайля (шклиця, поливо) зі своїми блискучими металічними барвами.

При оздоблюванні якогось предмету, крім оздоби, є ще й сам п р е д м е т, з котрого для нас важна форма, вигляд, будова його в тому значінні, як це розуміє різьбар і маляр. А тут народній мистець-гуцул більш, ніж де инде виявляє, що

Чорногора — озеро Шибене.

він уміє не тільки украшувати, а потрапить і будувати форму, що він спосібний майстер до всякої роботи. Гуцул таксамо збудує сам церкву й хижу, як сам змайструє млинок або барилку, чи фльояру. Із овечої шерсти, котру сам стриже й випряде на нитки, він витче килим. А якщо до чого він береться до такої важкої і складної праці, як відливи з металю. Ні! Гуцул зовсім добре обійдеться без міста й його культури, на якій він сильно попікся...

Зокрема щодо відливання, то тут треба неаби-якої відваги! Майже голіруч, зовсім простенькими знадобами зробити й в і д л и т и в металі топірець, перстень, хрест і т. п. речі, при високій температурі, до цього треба ще й великого хисту. Робота сполучена з деякою небезпекою і з деяким ризиком: чи вдасться? Але ж майстер-усезнайко завзятий, закурить люльку і — виповнить важке завдання; хрест виходить »файно«, мовби »вуйки« в металевій гуті свій вік звікували... А тимчасом всі ті вуйки — бідні, вбогі, наче ті миші в церкві, хоч ті вуйки одне з найталановитіших племен українського народу. Вони щось наче символ (знак) цілого нашого народу...

Микола Федюк

Михайло Коцюбинський

ВАТАГ І ВІВЧАР

(з повісти «Тіні забутих предків)

Яка ж тота полонинка на весні весела,
Як овечки у ню ідуть із кождого села!...

Високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жерця, ноги ступають твердо й широко, а дим з головешки фурка за ним крилатим змием. На воротях стоїща, куди мають переходити вівці, ватаг кида вогонь, а сам наслухує. Він чує хід полонинський не тільки вухом. Він серцем чує, як з глибоких долин, де киплять ріки та рвуть береги, з тихих осель і царинок, котиться вгору, на поклик весни, жива хвиля худібки, і під ногами її радо зітхає земля. Він чує далеке зітхання отари, ричання коров і ледви вловимий голос пісень. А коли врешті показалися люди і підняли вгору довгі тримбіти, позолочені сонцем, щоб привитати полонину серед синіх верхів, коли заблеяли вівці й шумливим потоком залилися всі загороди, ватаг упав на коліна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину. Вони прохали в Бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб Господь милосерний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всіх переходах од усякого лиха, звіря і припадку. Як допоміг Бог зібрати худібку докупи, щоб так допоміг усю людям віддати...

Ласкаво слухало небо простосердечну молитву, до-

бродушно хмурився Бескид, а вітер, пролітаючи далі, старанно вичісував трави на полонині, як мати дитячу головку...

*

Полонинко, верховинко, чим-єс так згорділа,
Чи не тими овечками, що-с тільки уздріла?

— Гись! гись! — підганяє ззаду вівчар. Вівці ліниво згинають коліна, тремтять на тонких ніжках і трусять вовну. — Гись! гись!... — Голі морди, з старечим виразом зануди одкривають слиняві губи, щоб поскаржитись Бог-зна кому: бе-е... ме-е... Два вівчарі ведуть перед. Червоні гачі мірно розтинають повітря, од руху киває на ході за крисанею квітка. Бир-бир!... Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівці, чи все в порядку. Треться вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють пухнаті хребти, як дрібні в озері хвилі, і драгліє отара. Птруа... птруа!...

Горляний поклик усе навертає крайніх в отару, тримає повідь у берегах. Гори голубіють навколо, як море, вітер громадить на небі хмари. Тремтять кучеряві овечі хвости, а голови всі нахилились, і білі плескаті зуби вигризають у-корінь солодку бриндушу, хрябуст або рожевий горішок. Бир! бир!... Стелить отарі під ноги полонина свій килим, а вона накриває її рухомим рябим кожухом. Хрум-хрусь... Бе-е... ме-е!... хрусь-хрусь...

Тіні од хмар бродять по ближчих горбах, пересувають їх з місця на місце. Ходять, здається, гори, як вали в морі, і тільки далекі непорушно голубіють на місці. Сонце залило овечу вовну, розклавшись веселкою в ній, запалило трави зеленим вогнем, за вівчарями йдуть довгі їх тіні. Птруа... птруа!... Хрум-хрусь... хрусь-хрусь...

Нечутно ступають пастухи в постолах, котиться мяко вовниста хвиля по полонині, а вітер почина грати на далекім воринні. Дзз... тонко співає він в одколоту скалку, докучно бренить, як муха. Дзз... обзивається друге воринця, наводячи сум. Хмари вже прибувають. Вони вже закрили пів неба, гасне далекий Бескид, і чорніє, і похмуріє в тінях, немов удовець, а полонина ще молодіє.

І питається вітер тонко в воринні:

— Чому ти ся ба й не жениш, високий Бескиде?

— Бо зелена полонинка за мене не піде, — сумно зітхає Бескид.

Блакитне небо замазалось сірим, море гір потемніло, полонина погасла, і отара овець повзе по ній, як сірий лишай. Холодний вітер розправля крила і бє ними у груди попід киптар. Так трудно дихати, що хочеться обернутись до нього спиною. Хай бє... Тонко заводить вориння, як муха в тенетах, скиглить біль нестерпучий, плаче самотний сум... Дз... дзи-и... Невгавуче, без перестанку. Висотує жили і крає ножем по серці. Хотів би не слухати, але не можна, хотів би втекти — та де? Гись-гись!...

— А ти куди?... Шляг би тє трафив! Бир-бир! Мурко!

Але Мурко вже навертає. Обганяє вівцю, вітер настовбурив на ньому шерсть, а він зловив уже зубами за карк вівцю і кинув в отару. Дзз-и-и... Дззі-іі...

Так зуби болять одноманітним і нестримучим болем. Зціпив би зуби й замовк. Боли! Дзичи, пек ти та цур!

Що воно плаче? Відай се »той«, бодай скаменів!...

Отак здається впав би на землю, безсилий, затулив вуха руками та би заплакав... Бо вже не годен... Дзз-и-и... Дзі-у-у!... Йой!

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ОДЯГ

На красу й своєрідність гуцульського одягу звертають пильну увагу вже від кількох десятків літ. Дослідники цікавляться тим, звідки він узявся, як його носять. Мистці захоплюються добором

Закарпатська гуцулка.

його барв. Інші подивляють у ньому багатство прикрас, зручність і т. ін.

Справді гуцульський одяг має особливі прикмети. Одна з найважніших це та, що одяг цей із власного виробу. Сорочку, кожух, постоли, запаски й инші частини одягу — тчуть, виправляють, шиють і прикрашують самі гуцулки й гуцули своїми давніми способами. Отже гуцульський одяг зберігає й показує нам різні роди народнього мистецького промислу та способи стародавнього ручного способу виробу, який живе й досі. Особливо ж у прядінні та у ткацтві гуцули досягають майстерського рівня. Вовна на запаски, пояси випрядена звичайно дуже тонесенько й рівно, а при тканні гуцули добирають різних способів. Останніми часами промислові фірми, як ось, нпр. »Гуцульське Мистецтво« в Косові, використовують майстерство гуцулок і доручають прясти вовну до своїх виробів сільським прядільницям.

Велику зручність виявляють гуцулки у прикрасах гуцульського вбрання. Кожний подивляє майстерні низинні вишивки, цирки на сорочках, вишивані прикраси, нашивання на кожухах, плетені та ткані взори на капчуках, запасках, поясах, пемітках, дрібно вироблювані прикраси на металевих, шкурятяних та деревяних предметах (зґарди, тайстри, порошниці, череси, постоли, тощо). У цих прикрасах можна відмітити кілька способів виробу, нпр., у шкірі — витискування, плетення, витинання прикраси.

Та цікавіше від способу виробу є багатство прикрас гуцульського вбрання та їх добору. Дуже

велике є багатство відмін у взорах. Особливо сильно виступає воно в низинних вишивках, де є так багато відмін, як багато є округ, сіл і вишивальниць. Округи й села відрізняються узорами, барвами, а деколи і способом вишивання, а поодинокі швалі повторюють залюбки один головний взірець у безлічі відмін.

Великою прикметою гуцульського одягу є добір барв (кольорит). Цим, як і вишивками, відрізняються поодинокі села й околиці одна від одної, це вказує на їх моду, на смак. Ось, нпр., Космач вирізняється цегловою барвою, Жабє — червоною, Ворохта — вишнево-брунатною. На храмі, чи на ярмарку, коли посходяться гуцули з різних сторін — по доборі барв на одягах можна докладно сказати, звідки хто родом.

Та, не вважаючи на місцеві відміни, основа гуцульського одягу, його крій, складові частини — скрізь однакові. Те, як приготовляють одяг, як його прикрашують, як носять — є тісно звязане з життям-буттям народу, з його звичаями, що мають за собою історію довгих віків. Дослідники стверджують, що особливо старовинні є прикраси (орнамент) ґеометричні та низинне вишивання, що нагадує тканину. Крій гуцульської сорочки, форма запаски, верхній одяг, перемітка є дуже давні й поширені далеко на всій українській землі.

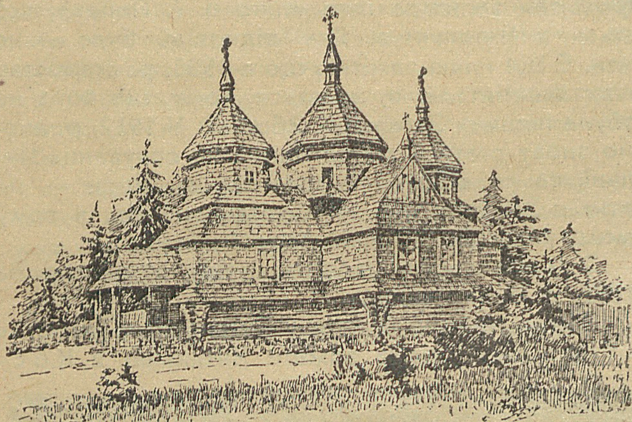
Коли зважити, що гуцульський одяг своєю своєрідністю, красою, багатством показує рівень мистецької народньої культури, засвідчує її глибоку давнину та предковічне походження — ми зуміємо подивляти його та зашанувати гідно як справдішній дорогий, народній скарб.

Ірина Ґурґула.

ПРО ГУЦУЛЬСЬКЕ ДЕРЕВЯНЕ БУДІВНИЦТВО

Гуцули це — одне з найцікавіших українських племен, що передусім своїм мистецтвом займає одне з перших місць серед усіх українських племен. Кожний предмет домашнього вжитку кожний гуцул уміє з великим смаком прикрасити, зробити з нього твір народнього мистецтва: чи це буде одяг, чи вироби з дерева, чи писанки, чи килими, чи щонебудь инше.

І гуцульське будівництво має ознаки великого будівельного таланту гуцулів. Вже звичайна

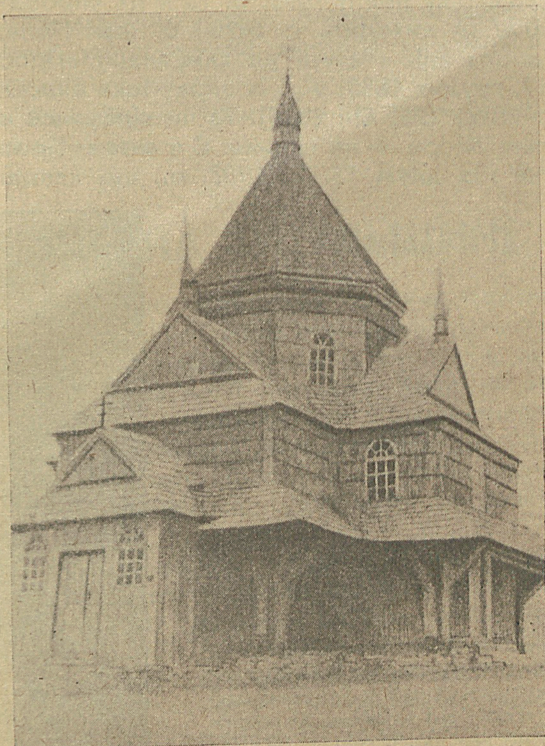
Триверха гуцульська церква в Яворові, пов. Косів.

хата, враз із укладом инших господарських будинків, творить на Гуцульщині незвичайно своєрідну цілість (т. зв. оседок). Коли ж приглянемось подробицям цього будівництва, то знаходимо на кожному місці прояви декоративного (оздобного) таланту гуцула-будівничого. Але ж серед гуцульського будівництва найкращі таки гуцульські ц е р к в и.

Українське церковне будівництво має дуже багато різноманітних відмін. Майже кожна більша частина української землі має свою особливу форму церкви. Має її й гуцульська церква. Вона має такі осібні форми й такий своєрідний уклад просторів, що її легко пізнати, хочби не знати як далеко поставили її поза Гуцульщиною. А тепер уже пішла скрізь мода на гуцульські церкви, їх будують уже навіть на далекій Лемківщині...

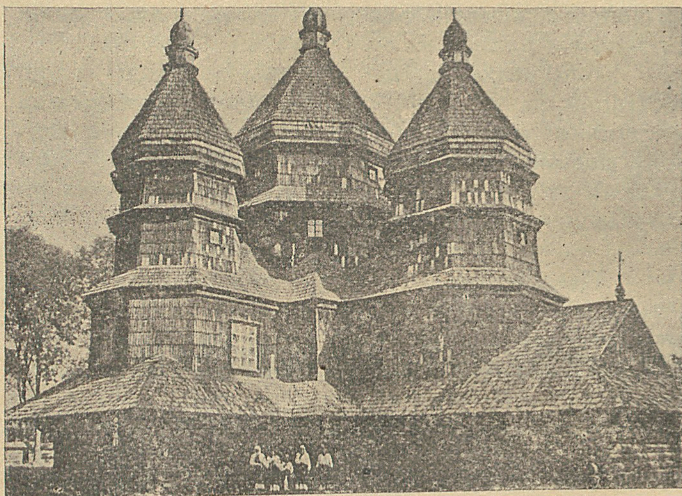
Гуцульська церква має завсіди форму х р е с т а, зложеного з пятьох рівних квадратів: квадрат посередині й чотири квадратні рамена. Нераз ці чотири рамена бувають і не квадратні, а трохи скорочені — прямокутники. Инша форма гуцульської церкви це теж хрест, але тут посередині є великий квадрат, а чотири рамена менші квадрати.

Щодо назверхнього вигляду гуцульської церкви, то вона може мати три відміни. Може вона бути одноверха, триверха або пятиверха. Коли є один верх, то він є посередині на перехресті; коли є їх три, то вони укладені на трьох квадратах зі сходу на захід, а коли пять, — то на всіх пятьох квадратах. Верхи гуцульської церкви є завсіди так укладені, що найвищий верх посе-

Одноверха гуцульська церква в Ясінні на Закарпатті.

редині. Пятиверха гуцульська церква, це найкраща й найбагатша відміна гуцульських церков, хоча й одноверхі гуцульські церкви звичайно дуже гарно збудовані. Всі величини: стін, дахів, підбанників і бань є там так вимірені й підпорядковані одні одним, що творять одну нероздільну цілість. Гуцул-будівничий має такий хист, що ніколи не вибудує якоїсь складовини за великою, або за маленькою супроти инших частин церковного будинку.

Пятиверха гуцульська церква у Княждворі.

Найкраща пятиверха церква гуцульська є в Княждворі, одноверха — в Ворохті, в Микуличині та в Ясінні на Закарпатті, а триверха — в Будилові та в Балинцях.

Гуцульська церква має дуже своєрідну форму бані. Такої форми нема ніде ні в одній українській церкві, а лише на Гуцульщині. Там баня є властиво восьмибічним стіжком і лише при насаді легко підогнена, з маленьким дашковим комірцем, і це підогнення (перехоп) перемінює стіжок на баню. Кругом гуцульської церкви є завсіди широке піддашшя, що опирається на випустах зо стін.

Найкраще враження викликують церкви, покриті ґонтою на дахах і стінах, бо вони дають гарну гру світла й тіні. Ці церкви є немов покриті лускою. Покриття блахою, що тепер стає в моді, сильно псує давню красу церкви. Бляха — мертвий матеріял, він убиває всю мальовничість і принаду постарілого деревяного матеріялу.

Щоб зберегти гуцульську церкву в повній її красі й своєрідности, треба дбати, щоб вона мала незмінно свій первісний вигляд.

М. Драґан.

ПОЧАТКИ ОСВІТНЬОІ ПРАЦІ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

З різних причин — найважніша: тяжкі дорожняні умови, повільний зріст свідомости, брак провідників на місцях — освітня орґанізація на Гуцульщині почалася доволі пізно, аж у 90. рр. XIX. ст. Першу спробу оснувати Читальню »Просвіти« на Гуцульщині зробило село Довгополе в косівському повіті 1895. р. Та й ця спроба була невдала, як виходить із актів: о. Іван Попель із Довгополя вніс статути до канцелярії »Просвіти« дня 17. грудня 1895. р., і їх зараз-таки внесено до намісництва (26. XII. 1895). Та чи відбулися перші Загальні Збори — не відомо. Є в актах »Просвіти« замітка під днем 13. X. 1903. р., що канцелярія »Просвіти« запитала письменно о. І. Попеля, що діється з Читальнею. Яка відповідь була — не знати. Є ще инша замітка, що в 1903. р. староство розвязало Читальню, здається, тому, що вона не відбула перших Загальних Зборів... У 1912. р. внесено знову статути з Довгополя на оснування Читальні, та чи відбуто й тоді перші збори — не знати; є замітка, що »Просвіта« вислала в тому самому році цій Читальні дарові книжки..

З цього всього виходить, що ця перша спроба в 1895. р. була невдала...

Таким чином, за першу Читальню »Просвіти« на Гуцульщині треба важати Читальню в Кос-

Гуцульський театер, оснований Гнатом Хоткевичем, перед війною: грали виключно селяни з Гуцульщини; грали твори, що їх писав Хоткевич виключно для цього театру (всередині один із режисерів, О. Ремез, родом із Наддніпрянщини).

мачі, тоді косівського, тепер — коломийського повіту. Статути до »Просвіти« внесено з Космача дня 8. лютого 1896. р., а до намісництва вислано їх дня 27. лютого того самого року. Перші Загальні Збори космацька Читальня відбула дня 5. травня 1896. р. Статути вніс до »Просвіти« й першим її основником був бл. пам. тодішній парох Космача, о. Ємануїл Лисинецький († 1932). Він і відкрив Збори, й його вибрано першим головою Читальні. У склад першого Виділу входили: заступник голови — бл. пам. Тома Фандарис, учитель із Космача, касієр — Петро Палійчук (господар), бібліотекар — Андрій Трутяк (дяк), секретар — о. Михайло Сімович — тодішній сотрудник у Космачі, тепер ґенеральний вікарій у Чернівцях. Почин до оснування Читальні дали — Петро Палійчук і о. Михайло Сімович. Праця спершу йшла туго, місцеві люди стягалися до Читальні поволі, але згодом усе пішло гаразд.

Першою читальнею в жабівському районі була Читальня в селі Жабє-Ільці, основана 24. IV. 1901. р.; в делятинському — Читальня в Микуличині, основана 4. VI. 1897. р. Спонуку до заснування читалень »Просвіти« в надвірнянському повіті дала Читальня »Просвіти« в Надвірні, засн. 1894. р.

Вол. Гафткович.

Ольга Кобилянська.

ЯК НИЩАТЬ СТАРІ ГУЦУЛЬСЬКІ ЛІСИ

(З нарису »Битва«).

Коли голос льокомотиви розтяв у-перше повітря схованої між гірськими стінами долини, прошибло щось столітні дерева на горах немов блискавиця.

З льокомотивою появилася жмінка людей. Вони ледви важилися ступити через недоступний беріг праліса в його глибінь.

Тут і не виглядало буденно.

Навкруги панувала незвичайна тиша.

Повітря було холодне, вогке. Живиця, що текла з потріісканої кори дерев, твердла на повітрі й наповнювала його своїм запахом. Високий мох не давав легко ходити. Коріння дерев, грубе немов рамена, виринало гадюкою з моху, тверде і вперте, сплетене одне в друге, тяглося дивоглядними перстенями у глибінь ліса, котра, сповита в зелену темінь, дишіла неприязністю.

Один із прибулих ударив залізним топірцем по старій смереці, що на її пні росли гриби, мов ті великі ластівячі гнізда.

Вона здригнулася. Відколи жила, не чула ще на собі топора. Удар той розлягся по цілім лісі, і всі дерева здержали віддих; беззвучна тиша, повна дожидання, розіслалася, й почулося звільна й виразно слово:

»Зрубати!«

Неначе церквою пробігло лісом: »зрубати!«, »зрубати! — задзвеніло недалеко й заразом у тій самій хвилині в найдальшій далечіні. Воно відзивалося немов проснулі поклики, оживило цілий ліс і розбігалося сполошно по всіх його кутах, не завмираючи... Воно перейшло в шемріт. З того повстав сполошений шепіт, зітхання, врешті, піднявся шум, немов від вихру, наповнив далеко-високо воздухи, як шум моря, що аж ставало лячно, збився під хмари, і, наостанку, зашуміла буря.

Небо затьмилося ґрізно-чорною барвою, а відтак почалася вона — гірська буря.

Тяжкі каплі дощу почали падати.

Спершу поодинокі, й такі тяжкі, що листки під їх вагою затремтіли. А відтак частіші, і врешті — скісними струмками.

Лискавиці летіли у смереки, розколювали без милосердя що-найкращі пні, а грім пробував розсаджувати гори. З таким лоскотом і гуком потрясав ними, неначе б хотів їх присилувати виступити зовсім зі свого непохитного спокою. Здавалось, що горами котилися велетенські кулі, викликувані від-часу-до-часу золотисто миготливими лискавицями...

Відтак утихло, і дощ падав без упину. Голосно і хлипаючи падав він...

СТАН ПРОСВІТНЬОЇ ОРҐАНІЗАЦІЇ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Початки просвітнього руху на Гуцульщині сягають 1895. р. (Довгополе) й 1896. р. (Космач). І після того він поширяється, а на це поширення сильно вплинула діяльність Читальні »Просвіти« в Кутах, що дуже гарно розвивалася під головством бл. пам. о. проф. Спиридона Кархута. Тепер на Гуцульщині є такі філії »Просвіти«: Косів, Кути, Надвірна, Делятин, Коломия.

Треба взагалі зазначити, що Гуцульщина доволі розлогий простір, звязок із своїми осередками, філіями »Просвіти«, доволі слабкий і сильно утруднений через недостачу відповідної комунікації (лучби). Та і праця в Читальнях »Просвіти« тут нелегка, бо села, здебільша, порозкидані в горах, до того населення не має змоги користати з освітньої праці в Читальні, бо переважно кидає свої оселі, йдучи шукати хліба заробітками в лісах, чи перепродажем своїх виробів у долах. Крім того, на Гуцульщині мало інтеліґентних одиниць, що давали б поміч у праці орґанізації. Цим пояснюється, що тут нераз Читальня повстане, та за деякий час праця в ній завмирає. Коли ще зважити, що на Гуцульщині діють різні й ненаціональні сили й підривають довіря громадянства до свого верховного проводу, то стане нам ясно, чому стан просвітньої праці на Гуцульщині не дуже веселий....

В косівському повіті, що обєднує Читальні »Просвіти« гірської й долинної смуги, треба розрізнити такі гуцульські райони: кутський, жабівський, кутський. Тут є дві філії »Просвіти«: в Кутах (без урядовця, в останньому часі підупала) і в Косові (1935 — 1936 зорґанізована канцелярія з освітнім робітником). На просторі цього повіту є Читальні »Просвіти« в таких селах, що їх можемо назвати гуцульськими: Шешори, Прокурава,

Брустури, Річка, Яворів, Бабин, Соколівка, Ясенів горішний, Голови, Жабє за Маґурою, Жабє-Жабіївське, Жабє-Слупейка, Кривополе, Ільця, Довгополе, Білоберезка, Розтоки, Рожен малий, Город, Ферескуля, Красноіля — разом 21 читалень, з них — сім нечинних. Перед війною було тут далеко більше читалень, яких по війні навіть не відновлено (Барвінкова, Гринява, Криворівня, Полянки, Рожен великий, Стебні, Устєріки, Хороцева, Жабє-Вільче, Жабє-Ільця, Жабє-ріка зелена), деякі влада розвязала (Тюдів — існує парохіяльна читальня), декуди заборонила оснувати читальню наново (Устєріки), деякі відновлено, але вони не відбули навіть перших Загальних Зборів (Жабє-Ільця, 1929). А взагалі ніколи не було читалень у Яблониці та в Перехресному.

Теперішний стан Читалень »Просвіти« в тій частині Гуцульщини, на основі звідомлень, такий: чоловіків обєднують Читальні — 865, жінок — 269, разом членів 1134; головами Читалень є 4 священики, селян — 9, инших — 1; бібліотек — 13, книжок у бібліотеках — 1849, прочитано книжок — 1139, часописів 23; театральних гуртків — 8 (орхестер нема), вистав відбуто 49, концерт 1, Шевченківських свят 3, свято книжки 1, свят »Просвіти« 2, свято Крут 1, свято листопада 1; відчитів — 16. Було 4 курси домашнього господарства. Жіноча секція 1. Священників працює в читальнях 5, з учителів — ніхто. Власних домів — 14, одна читальня має площу, одна міститься в церковному домі; три у винайملених домах, одна підготовляє матеріял до будови. Прихід кас — 3650 зл. 50 ґр.; на пресу видано — 181.48 зл., на купівлю книжок — 95.90 зл., кінцева готівка — 1039.60 зл. Майно Читалень вартости — 37000.20 злотих.

В коломийському повіті Гуцульщини є Читальні »Просвіти« в таких селах: Акришори, Баня-Березів ім. Хмельницького, Баня-Березів ім. Шевченка, Березів вижний — Рівня й Лази, Березів середній і нижний, Космач (3 читальні: Космач, Рушір, Завуєли), Люча, Текуча, разом — 12 читалень. Немає читалень у Лучці і в Бані свірській[1]). Стан цих читалень згідно зі звітами з 1934 (подаємо стан 11 читалень): членів чоловіків — 748, жінок — 201, разом 949; головами читалень — 10 селян, 1 священик; бібліотек — 11, а в них книжок 1438, прочитано книжок 1682, часописів 20; театральних гуртків — 7, хор — 1 (орхестер нема); відчитів було 24, вистав 16, 2 свята »Просвіти« і 1 свято Шевченка; жіноча секція 1; власних домів — 5, 2 читальні будує доми. 1 приготовляє матеріял; прихід кас 2879.92 зл., на пресу видано 82.80 зл.; на купівлю книжок 141.03 зл. Вартість майна 22262.33 зл. З цих усіх читалень перед війною основано 8 (Березів нижний, Березів вижний — Лази, Люча, Баня-Березів, Текуча, Акришори), по війні 4 (Баня-Березів ім. Шевченка, Березів середній, Рушір і Завуєли).

[1]) Замітити треба, що перед війною належали до печеніжинського, а тепер до коломийського повіту, місцевини, в яких є тепер Читальні, й які належать до косівського повіту: Прокурава, Брустури, Шешори. Першу читальню в печеніжинському повіті засновано в Печеніжині, у Стопчатові й Яблонові (1892). Ці села лежать не в гуцульській смузі, але вони частинно промостили шлях для освітньої орґанізації на Гуцульщині.

Читальні »Просвіти« в гуцульськім делятинськім районі почато основувати підо впливом діяльности читальні в Надвірні, основаної 1894. р.: перша Читальня повстала тут у Микуличині (1897 р.), пізніш у Яблониці (1897.; вона 1900. р. розвязалася, бо членам нібито не подобався наш фонетичний, український правопис; та тут були всякі впливи, які довели до заснування читальні ім. М. Качковського), далі в Ворохті (1903), в Дорі (1905), в Татарові (1907). Всі ці читальні, що повстали перед війною, по війні відновили свою діяльність, до того по війні повстали тут іще такі Читальні: Ямна (1924), Татарів II. (1928), Яремче (1927), Микуличин-Підліснів (1930), Ямна-Хижки (1931), разом 11 читалень. Були заходи оснувати ще читальню в Микуличині-Хижки, але без успіху. В делятинському районі нема ще читалень у Багрівці та в Поляниці.

Всіма цими Читальнями опікується в повоєнній добі Філія »Просвіти« в Делятині, що має канцелярію й освітнього робітника. Діяльність Читалень »Просвіти« цього району, на підставі звідомлень, така: членів-чоловіків — 668, жінок — 122, разом 790; головами Читалень було 8 селян, инших — 2; бібліотек — 10, в них книжок 1457, прочитано книжок 1006, часописів 16; театральних гуртків — 4, хорів 4, орхестер 2; вистав 5, відчитів 17, концертів 2, свят Шевченка 3, матері 1, »Просвіти« 4; було 6 курсів домашнього господарства. В одній Читальні працює емеритований учитель. Власних домів — 4; дві Читальні мають площі під будову, одна будується, одна підготовляє матеріял до будови; 6 читалень міститься в винайманих домах. Прихід кас 8725.49 зл.; на пресу розходовано 133.35 зл., на купівлю книжок 154.53 зл; кінцева готівка в касах 395.54 зл.; майно Читалень 47.203.50 зл.

Можна згадати про район, що зближений говором до гуцульського, а це три читальні з округа надвірянської Філії »Просвіти« в таких місцевинах: Зелена (1903), Зелениця (1908), Фентераля (по війні). В цих читальнях членів чоловіків 111, жінок 10, разом — 121; голови — селяни; бібліотек 3, в них книжок 518, прочитано книжок 675, часописів 3; театральний гурток 1, відчитів 3, вистав 2; уладжено 2 свята »Просвіти«, 2 курси домашнього господарства; самоосвітніх гуртків 2, власних домів 1, 1 читальня має площу й підготовляється до будови. Прихід кас 516.27 зл., на пресу видано 25.10 зл., на купівлю книжок 94.15 зл. Кінцева готівка 11.13 зл. Вартість майна 3355 зл.

*

Із звідомлень видко, що Читальні на Гуцульщині працюють, хоч, може, не так широко, як би цього було треба. На причини ми вказали вище. Як на господарському, так і на просвітньому полі треба зазначити брак людей, які віддалися б цілком просвітній праці. Тут би треба освітніх курсів, треба б звернути увагу на читальняні гуртки, на бібліотеки, й найважніше занятися молоддю, яка згодом перебрала б усю роботу у свої руки.

Треба сподіватися, що найближчі часи принесуть тут важні зміни на краще!

Володимир Гафткович.

Іван Франко.

НАШІ ГУЦУЛИ

(з поеми »Терен у нозі«).

По обіді. Літо. День чудовий.
Усміхається пречисте небо.
Все повітря пахощами дише
з полонин від свіжих перекосів,
із зрубів від спілої малини,
із ґрунів з живичної смереки.
З пан-отцем ми вийшли у садочок,
на шпилі під яблунею сіли.
Ось під нами Черемош ізвився,
як гадюка та срібно-зелена;
він шумить, клекоче, мов скажений,
під горбком гризе скелистий беріг.
Та над ним в святочному спокою
гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
на стежках то леґіні купками,
то гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край моста.
На шкапєтах[1]) їдуть господарі,
пишно їде дівчина-гуцулка,
пишно їде і циґаро курить.
— — — — — — —
І промовив пан-отець старенький:
— Инше тут життя, як там, у Львові,
менше шуму, грому, біганини,
та проте...
— »Проте не менше горя«, —
я домовив, як він зупинився.
— Горя! Ну, це зілля всюди пнеться,
та не теє я хотів сказати.
Простота тут, первісні ще люди.
Гляньте, ген по горах, по узбіччях,
на верхах, сегельбах[2]) недоступних,
всюди гуцул гніздиться, ґаздує.
Любить він, як той орел, самотність,
любить жити сам серед природи,
так, що инколи пів днини ходу
до найближчого бува сусіди.
Можете собі подумать, пане,
що за люди, погляди та вдачі
виростають у такім околі[3]),
на гірських вітрах, під шум потоків,
в ненастанному стогнанні ліса,
при маржині вічно та в безлюдді
як тут дико пристрасти буяють,
як тут близько від думок до діла,
і які тут скорі переходи
від високих поривів геройства
аж до звірства найдикшого шалу...
Трицять літ живу вже тут між ними,
час було привикнути до всього.
А проте нераз таке побачу
і в такі безодні серця мушу
заглядать, що жах мене проймає.
Иншим разом знов із уст тих простих
щось такеє блисне, що, мов світич[4]),
враз освітить ясно все довкола,
шлях покаже там, де ввесь мій досвід
і наука стежки не знаходить...

[1]) Гуцули звуть свої коні — шкапята.
[2]) Сегельба — викорчоване місце, приготоване під поле.
[3]) Окіл — оточення, довкілля.
[4]) Світич — ліхтарня.

ПРО КОЛИШНІЙ СІЧОВИЙ РУХ НА ГУЦУЛЬЩИНІ

»Січі« — були ґімнастично-пожежні товариства. Уже своєю назвою, назвою своїх старшин (кошовий, осаул і т. ин.), своїми козацькими піснями і звичаями, вони обновляли в нашім селянстві давні історичні, козацькі традиції. »Січі« нищили в народі неписьменність та вели сильну аґітацію проти піянства.

Першу »Січ« оснував др. Кирило Трильовський у Завалю снятинського повіту дня 5. травня 1900. р., і зараз потім вони поширились особливо у Снятинщині, в Коломийщині та в Городенщині, а потім і в инших повітах Східньої Галичини, так, що до вибуху світової війни було вже 916 »Січей« у Галичині і до сотні на Буковині.

Першу »Січ« на Гуцульщині оснував др. К. Трильовський у Жабю при чинній допомозі гуцула Юри Соломійчука-Юзенчука дня 1. січня 1904. р.

За прикладом Жабя поширились незабаром »Січі« по цілій Гуцульщині, й на всіх визискувачів гуцульського народу впав жах, головно з тої причини, що освідомлений національно і тверезий гуцул не давав себе вже так визискувати, як досі. Боротьба »Січей« із пияцтвом, ширення тверезости »Січами« страшно розлютило тодішніх жидівських лихварів та шинкарів, що почали воювати проти »Січей« доносами та наклепами. Лють цих ворогів звернулася передовсім проти січового орґанізатора Юри Соломійчука, котрого, при допомозі фальшивих свідків, удалося кілька разів загнати до вязниці...

Гуцули, це народ поетичної вдачі, й їх дуже заманювали до »Січей« гарні червоні та різнокольорові стрічки (ленти), січові звізди й медалі, червоне піря на капелюхах, гарні обряди, коли приймали у члени. А укладена для них окрема січова пісня подавала їм у легкий спосіб програму, котрої повинні були триматися.

Але, як бачимо, ворог не спав і гостро напирав, почалися процеси проти »січовиків«, сотні людей карали за те, що носили ленти, а то й розвязували товариства. Отак у Косові, одним наказом, розвязали 13 »Січей«, межи ними і »Січ« у Космачі, котра навіть іще й загальних зборів не встигла відбути...

Восени 1905. р. виїхала під проводом д-ра Трильовського окрема депутація з 18 січовиків до Відня у справі переслідування »Січей«, почалася рішуча оборона цієї орґанізації, й по довгих заходах переслідуванням зроблено кінець. Та за той час завзяття гуцулів через переслідування припало, треба було всю роботу починати наново... А тимчасом вже і світова війна вибухла. Національне освідомлення, защіплене в гуцулах »Січами«, проявило себе тепер у повній силі — громадною участю їх в »Українських Січових Стрільцях«, а пізніше і в славному »Гуцульському Курені«.

Заслужений Юра Соломійчук-Юзенчук не дожив уже проблиску волі. Він помер 18. червня 1918. р. По закінченні польсько-української війни всі »Січі« взагалі порозвязували.

Не стало їх і на Гуцульщині. *Клим Обух*

ГУЦУЛЬЩИНА У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ

»Гей, Чорногора зраділа,
Гей, як Січ славну узріла...«

Коли 5. травня 1900. р. заложено в Завалю п. Снятин першу Січ, вістка ця вмить сколихнула всею Гуцульщиною: незабаром і тут почали засновувати січові товариства. В січові ряди вступали старі й молоді, жінки й чоловіки, дівчата і хлопці. І появилися скрізь січові, малинові ленти, понеслася верхами бадьора, січова пісня:

»Гей, там Січ в похід виступає«!..

І просить леґіник свою маму:

»Пусти мене, моя мати,
Гей, та за Січов мандрувати...«

І обіцяє за це:

»Буду тобі день орати, день косити,
Гей, три дни ціпом молотити.«

А коли вже всі в гурті, в поході, тоді всі звертаються до бистрозорого орла:

»Ой, ти орле, ти, соколе,
поведи нас в чисте поле,
в чисте поле на **Вкраїну,**
де мем боротись **до загину!**

Відповідні патріотично-історичні пісні, дух братерства, самопосвяти, ясна мета — все це разом стало найкращою підвалиною для пізнішого січово-стрілецького руху на Гуцульщині, що почався 1914. р. з весною.

*

1914. рік! Грімко-весело затримбітали трембіти по всіх верхах і по ґрунях: »Збірка«! Велика збірка всього Січового Стрілецтва до боротьби за Україну!

І радісно відгукнулися гуцульські серця на той святий заклик!

Коли ще котрий леґінь не встиг був досі вписатися в члени січово-стрілецького товариства, робив це негайно, щоб не було за пізно, щоб не бути останнім.

І вже старий батько-гуцул не давав синові в руки бартку й пістоля за через, і не справляв його в дебри, у звори, щоб добре сховався перед »бранкою« до чужого війська. А тремкими руками благословив сина-леґіня у щасливу путь:

— »Ти шесливий, синку, що-с си діждав стати борцем за свою справу, за нашу рідну Україну! Ми, старі, боролиси за чюже. Ми не розуміли, за шо ми боремоси, та за яке, Казали, шо так мус бути. Тепер не те. Тепер ясно, за шо! То й не сором нашого імени. Най пізнают вороги, шо то є гуцул! Іди здоров! Най вас Бог благословит!«

І мати старенька не обіцяла дозирати синка у схованці, не впевняла, що носитиме їсти, дасть чисту сорочечку що-тижня, а завивала цю сорочечку, красно-вишивану, в платину, виносила з кліті новий киптар, сардак-»крашенек«, крисаню з павами, вбирала свого леґіника-мізинчика як до вінчання, готовила всякої скороми, вуджениці, хліба, з пазухи, з вузлика, витягала заощаджені ґрейцарі, клала синові за ремінь, щоб мав на всяку потребу. І, цілуючи в голову, зворушено приговорювала:

— Хочь ми старі обоє лишиємоси, але я не баную, шо ти, синку мій пишний та срібний, идеш від нас, я серцем, душев чую, шо так мус бути! Шо це настав такий великий час, не кождий єго може діждатиси. Гости шесливо! Вовой за ту нашу Україну, шо про ню нам красні книжки читав-єс, співанки співав-єс.

А як місяць серпень 1914. р. кінчився, то не бистрі потоки, не гучні ріки неслися з гір. То стежечками, плаями, доріжками, нестримною повінню, сотнями-тисячами летіли гуцули-леґіники на збірне місце в Косові.

Кожний убраний у що-найкраще, як на весілля, як на велике свято, з піснею на устах, з музикою, радо йшов »сповнити святий наказ«!

А за ними верхом на конях їх старі »дєді«. А на возах матері і сестри, підвозили клунки з харчами, з »лудинем« і йшли виряджити свій цвіт, свою надію на велике діло!

*

У Косові, на майдані »Народнього Дому«, вранці 31. серпня 1914. р. стоять випрямлені, карні лави молодих борців. А кругом — море голов, тих, що прийшли в це рокове свято Гуцульщини, — попрощати Січовиків. Не стало місця на майдані, на дорозі, на городах, повилазили на дерева, на паркани, на дахи.

А на підвищенні представники громадянства. А один із них, що найбільше праці вклав, виховник цієї молоді, учитель І. Устіянович, зворушеним голосом прощає своїх учнів:

— Я певен, що ви гідно сповните свій обовязок, що не осоромите нашої Гуцульщини, що виборете волю нашій Україні!

З багаточисленних грудей несеться під небеса слова національного гимну:

»Душу-тіло ми положим за нашу свободу!«

Короткий наказ! І тисячі ніг ударило рівним кроком об землю.

Пішли...

*

А там уже пішло як у тім кіні: Стрий, Сколє, Сянки, Турка, Бескид, Закарпаття... День і ніч змагається українська молодь у кривавих дужаннях зі сто раз сильнішим ворогом.

У висліді славні місця перемоги: Маківка, Галич, Золота Липа, Стрипа, Серет, багато менших місць і ненаситна Лисоня.

І здається, що настає перерва в боротьбі. У Коші У. С. С. зібралися рештки смертельно перетомлених безперервними боєвими трудами стрільців-молодців. Хоч на короткий, та совісно заслужений відпочинок. Виходить отаман:

— Товариші! Нам слушно належиться відпочинок. Нам треба вилікуватися з ран, набрати сил до дальшої боротьби! Але в полі тільки невелика частина стрільців залишилася. Чи ж воріг має подумати, що він переміг Стрільців?

— Ніколи! — понеслося стрілецькими рядами.

— То ж, товариші, — каже далі отаман, — нам треба ще одну сотню післати на фронт. Це не є наказ. Бо по тільки трудах я не вимагаю цього від вас. Але загальна справа вимагає цього від нас усіх. Хто охочий?

І виступило відразу кількасот охочих борців. Байдуже, що це здебільша »стара война«, яка щойно вернулась із поля бою. Байдуже, що багатьом іще не погоїлися рани. Вимагає загальна справа, то нема двох думок, нема втоми...

І між тими подвійними добровольцями переважна більшість — наших гуцулів. Тимто й назву дістають: »Гуцульська Сотня У. С. С.!«

І нові бої, увінчані перемогою і славою: Присліп, Кирлібаба, Конюхи й инші — аж закінчені славним і останнім боєм світової війни, боєм над Збручем!

А там новий ворог: червона Москва. Стрільці переходять на вимріяну у снах, довгождану Велику Україну. Далі розгромлюють нового ворога на Запорожжі в місті Олександрівську над Дніпром. І там новий листок слави добувають гуцули.

*

Настає незабутній 1. листопад. Ідуть завзяті бої. Та тут уже не сотня, а цілий Гуцульський Курінь У. С. С., і то пробоєвий. Бо рідна Гуцульщина щиро й часто висилає все нових своїх синів до боротьби на поле слави. І не тільки в цьому курені, а й по всіх инших полках сила наших гуцулів-борців. І скрізь борються, як ті льви!

Дальші місця слави: львівські бої, наступ Грекова, з безприкладним у світі геройством; і знову боротьба з червоною й білою Москвою, славний похід на Київ, здобуття столиці, десятки тисяч жертв, аж доки »встоятись не стало сили«...

Гуцульщина гідно записалася у визвольній боротьбі України!

Цього не слід нам забути!

М. Горбовий

Улас Самчук.

ЯК ГУЦУЛИ НА ЗАКАРПАТТІ УТВОРЮВАЛИ СВОЮ ВЛАДУ

(Уривок із повісти »Гори говорять«).

Мало з нас хто знає, що коли розвалилася Австро-Угорщина, на Закарпатті повстав великий національний рух між тамошнім українським населенням. Усі відчували, що це такий час, який треба використати, щоб позбутися довголітнього гнету. Мадяри все ще думали, що зможуть утримати цю країну при собі, яле ж свідоміщі одиниці з нашого народу (їх було мало!) тягли за злуку з Україною: на зїзді в Хусті (21. січня 1919. р.) представники цілого Закарпаття заявилися за прилучення його до України.

Рух цей обхопив і гуцульські гори. Письменник Улас Самчук описує у своїй повісти »Гори говорять«, повісти з тогочасного життя Закарпаття, той бурхливий час, повен багатьох лицарських учинків гуцульської молоді.

Один такий вийняток подаємо Читачам. Це образок із зборів, коли мадяри хотіли перетягти гуцулів на свій бік, але люди підо впливом промови свідомих молодих людей заявилися за українською владою.

*

І Цокан розказав про віковічні кривди, болі, страждання. Цокан розповів про велику війну, на якій впало безліч наших людей за ніщо. Він сказав, що нас, русинів, не лише тільки, кількоє в Угорщині. Нас є багато. Нас міліони, десятки міліонів. Вони жиють по різних державах, але всі вони однаково говорять, і всі одної матері діти. Всі вони віками дерлися за чужі справи, але настав великий суд над їх гнобителями. Ось прийшла війна, революція. Для нас зійшло сонце свободи. Всі гноблені народи беруться до праці на своїй ниві, й що те саме треба робити і нам.

— Тут нам казали, що тепер усе буде наше. Правдиво їм хтось відповів: усе наше,лише зверхність мадярська. Як може бути все наше, коли ми самі в неволі. Тепер вони так нам кажуть, бо Мадярщина розтрощена. В Будапешті революція, й вони самі ще не знають, чи вдержаться. Але коли ми допоможемо їм, коли вони знов окріпнуть, тоді вони не захочуть з нами говорити. Вони знов відберуть те, що дали, й усе буде по-старому. Нам треба шукати не чужої зверхности, а своєї. Треба робити так, щоб ми здобули ту свою зверхність і закріпили за собою. А де є та наша зверхність?

Тут Цокан швидко розгорнув те, що тримав у руці. Це був прапор із жовтою і блакитною барвою. Він розгорнув його і, вказуючи на підняте полотнище, високим голосом проговорив:

— Ось де наша зверхність! Ця коругва, це наш знак єдности і згоди. Це є прапор будучої нашої великої держави, яка повстане коло Києва над Дніпром, і до якої маємо належати ми. Я підношу цей прапор перший раз, і хай має він над нами, поки стоїть земля! Ми повинні йти за ним, горнутися під ним у тісні лави борців, і нас ніхто не переможе! Слава нашій будучій державі! Слава нашому великому народові!

Тиша. Здавалося — все завмерло. І раптом якась сила прориває мертвеччину, і зривається буревій. Реве й бушує народня стихія. Гордо стоїть із прапором Цокан. Тисячі рук піднеслося догори.

Почали співати релігійні пісні, багато молилося...

— — — — — — — — —

Але Юра рішуче взявся зупинити буревій. Права його рука високо знялася над головою. Волосся патлає вітер. Він гукає й закликає до послуху й порядку. Юрба, видко, починає поволі втихомирюватися. Юра каже не розходитися ще, а вибрати людей, які б розпочали працю над організацією сільської самоуправи та утворенням дійсно народньої міліції. А після всі мусять спокійно розійтися додому.

Згода, згода!

Почалися вибори народнього комітету. Це не тривало довго, бо Юра лише назвав кандидатів, і нарід під таким настроєм не думав у чомусь не згоджуватися.

Всі одноголосно признали Цокана за свого проводиря, який дбає про гуцульські справи.

Розійшлися з співом церковних пісень.

Вид на Явірник.

Онуфрій Манчук.

З „ГУЦУЛЬЩИНИ У СПІВАНКАХ“

Співанки ці склав Онуфрій Манчук, сам гуцул, родом із Жабя (нар. 15. червня 1899. р.), де скінчив народню школу. Шіснацятьлітнім парубком вступив він до Українських Січових Стрільців, брав участь у всіх боях у Карпатах, 1918. р. відійшов зі Стрільцями на Наддніпрянщину, побував у Єлисаветі, в Олександрівську, по розвалі Австрії служив при польовій жандармерії УГА, коли ж Покуття з горами заняли румуни, він саме був у свойому селі і вже не переходив за Збруч. Живе й господарює у свойому рідному селі, в Жабї (»На Крентах«) і бере жваву участь у освітній праці.

Цілий 1918. р. Манчук вів щоденник, який буде цікавим матеріялом для тих часів.

Свою рідну Гуцульщину він дуже любить і описав її віршами у 13 співанках гуцульським говором української мови. Деякі вийнятки з цієї »Гуцульщини у співанках« подаємо тут Читачам.

1. ПРО ГУЦУЛЬСЬКУ ВРОДУ.

(Із семої співанки).

А ти стань та подивиси на гуцулску вроду:
То пізнати, шо то діти славного Народу,
Шо гуцула викохуют зелені Карпати,
А ту вроду малювала українска мати,
Малювала тай удала, таку красу дала,
Шо лиш таку може дати українска мама.
Стан — високий та широкий, буйна головочька,
Очи чорні, брови — повні, єк у соколочька,
А гуцулскі красавиці, Боже, єкі гожі!
Очи сиві, брови — чорні, а личка — єк рожі,
А веселі, жартівливі, а єкі рухливі,
Ніколи ни зажурені, ув-одно шесливі.
Таку вже дивну натуру всі гуцули мают,
Хоть би йка[1]) біда на світі, то вони — співают.

2. ГУЦУЛЬСЬКИЙ ХРАМ.

В нас, у Жєбю храми робє, а люди си сходє,
Из цілої Гуцулщини на храми приходє.
На Сьєту Ниділю[2]), рано, єк дзвони задзвонє,
Таке[3]) народу си сходи, шо най Бог борони:
Старі ґазди з ґаздинями на конях верьхами,
Молодички, ґосподари, дівки з леґінями —
Єк тото все зачьне ити ґрунями-плаями[4]),
Та сутками[5]), облазами[6]), помижи лісами —
Посходєтси коло церькви, ґазди си витают:
— А єк дужі? Ци мирно в вас? — одни си питают.
— Гаразд. Єк ви? Миром. Шо в вас? — так відповідают.
А леґіні из дівками отак си витают:
— Єк днювала, пишьна чічько? — леґіні питают.
— Добре. Єк ви, леґінику? — їм відповідают.
Єк усі си привитают, трохи поговорє,
Старші в церькві (навколінки) Господу си молє;
А молодші пастівником си порозсипали,
Та жиртуют, то играют, инші посідали,
Та таке все вівбиране, а такі всі гожі:
Леґіники — єк соколи, дівчєта — єк рожі,
Молодиці — єк зирниці, гонорні, — єк пави,
Всміхаютси та жиртуют собі з парубками.
А леґіні — вівбирані, навхрест порошниці[7]),
Сорочічьки вішивані, трєсунки[8]) блишєтси,
Гачі[9]) чорні та черлені, бартки мосєндзові,
Та кожухи єровані[10]), всєкі, кольорові.
А дівчєта — послухайте, єк си убирают:
Они на храм у бовтиці[11]) голов заплітают,
Вбуваютси у постоли, капчіки сукнєні,
Сорочічьки рантухові, вуставки нізєні,
Зґарди[12]) всєкі та пацирки, а запаски мают
Волочкові й сухозолоть[13]), шо си улискают.
Пастівником кругом церькви усєкого краму,
Тамки дідо в ліру грає, співає »Варвару«,
А там другий собі сиди та у дутку грає.
Леґінь стоїть коло него, гуцулки співає:
»Гуцулка мні уродила, з гуцулков любюси,
Єк ни озму гуцулочьку, то не оженюси.
Бо гуцулка солоденька, гуцулочька красна,
Єк си вбує та вбереси, єк зирничка ясна...«
Одни грают у флоєри, другі у тримбіти,
А по службі єк зачєнут з церькви віходити,
Тогди ґазди своїх гостів на храм забирают —
Отогди си аж поправді храми зачєнают.

3. ЯК ГУЦУЛИ ВОЮВАЛИ ЗА УКРАЇНУ.

(З тринацятої співанки).

Єк Австрия си розпала, Вкраїна настала,
То й тогди си Гуцулщина ни заустидала:
По всіх містах Гуцулщини добровольці стали
Тай за свою спільну справу буйне житє дали.
Маківка[1]), гора Лисоня, навіть Кримскі гори,
Славний Київ, Чорне море, Дніпрові пороги —
Оце свідки, шо усуда гуцули ходили...
Тай по цілі Україні гуцулскі могили,
Навіть за »Гуцулский Курінь« поему зложили,
Бо гуцулики по правді Вкраїні служили.

---

[1]) Йка — яка.
[2]) Сьєта ниділя — перший день Зелених Свят.
[3]) Таке народу — дуже багато людей.
[4]) Плай — кінна стежка: ґрунь — хребет гори.
[5]) Сутки — кінна стежка, обгороджена плотом.
[6]) Облаз — стежка між проваллям (скалами).
[7]) Порошниця — гарно вибивані ріжки до пороху.
[8]) Трєсунка — оздоба до капелюха з різнокольорових пацьорочок.
[9]) Гачі — штани.
[10]) Єрований кожух — обшиваний волічкою в різні взори.
[11]) Бовтиці — маленькі мушлі (вплітають з волічкою в коси).
[12]) Зґарда — ковані гроші між пацьорками.
[13]) Сухозолоть — блискуча тоненька дріть.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Чарнецького 26.

Запросини до передплати журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

на рік 1936.

З першим січня журнал „Життя і Знання“ входить у **девятий** рік свого видання. Цілих вісім років місячник виповняв своє завданя, що зазначене в самій його назві: звертав увагу на **життя**, яким живемо й жили ми сами, яке кипить, чи кипіло довкола нас і далеко від нас, і на **знання**, таке потрібне для того, щоб ми могли як-найдогідніше, найкраще укласти своє власне життя.

З року на рік зростало число наших прихильників — співробітників і передплатників, із року на рік наш журнал добирався до чим раз дальших, і то найглухіших закутин нашого краю. З девятим роком „Життя і Знання“ стає перед Громадою з повною свідомістю того, що журнал зробив своє діло, що він вніс поважний вклад у скарбницю нашої культури.

Найближчий рік починаємо видавання „Життя і Знання“ **сотим числом**. Це подія для наших обставин неабияка. Звичайно такі наші видання завмирали після десятого випуску, і по них гинув і слух. Коли ж ми дійшли до такого поважного числа, то це знак, що журнал — діло добре, що він сповняв своє завдання як-слід.

А проте треба признати, що в нас його все ще **недоцінюють**, бо ж „Ж. і Зн.“ не має все ще **тілько** передплатників, як би журнал на це **заслуговував**. У нас усе ще є багато людей, що недоцінюють вагу такого єдиного в нас видання, і до них іде наш гарячий заклик, **щоб** і вони підтримали наш журнал, ставши його передплатниками. Бо ж

„Життя і Знання“ й надалі залишається єдиним популярно-науковим українським місячником;

„Життя і Знання“ й на далі виконуватиме свою програму, освідомлюватиме з життям, минулим і теперішнім, нашого народу й усіх народів світу;

„Життя і Знання“ й надалі нестиме найдоступнішим способом, простим складом, звичайними словами знання з усіх ділянок: старовинна історична й доісторична (археольогія), чужі краї й люди, визначні діячі свої й чужі, всесвіт, Земля й її будова, життя на світі, історія України й чужих народів, відкриття й винаходи, техніка, мова й мовознавство, народнє господарство, громадознавство й т. д. й т. д.;

„Життя і Знання“ приноситиме все багатий образковий матеріял, карти, мапи, при чому, як і досі, додивлятиметься, щоб читачі його довідувалися все в пору про те, що зацікавлює саме ввесь світ;

„Життя і Знання“, як і досі, матиме на увазі духові потреби читалень і передусім самоосвітні гуртки, які можуть користуватися матеріялом, поміщеним у журналі, для своєї мети;

„Життя і Знання“, як і досі, ставатиме у пригоді науковим гурткам нашої молоді в середніх школах і в вищих клясах загальної школи; вони завсіди можуть черпати зі статтей те, що їм буде потрібне; Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові (2.—3. листопаду), висловився з признанням про наш журнал, а Шкільна Кураторія здавна поручила його для читання в вечірніх курсах позашкільної освіти на другому ступні — замісць окремих читанок;

„Життя і Знання“ й на далі буде в найтіснішому звязку зі своїми читачами і своїми співробітниками, що їх число з року на рік росте, досягши за останній рік числа поверх сотні;

„Життя і Знання“ повинна передплатити кожна читальня, кожна кооператива, кожна освітня установа, воно доповнить і поширить їм їх знання, скріпить їх погляд на світ, на життя, на людей;

„Життя і Знання“ це — багате й невичерпне джерело для самоосвіти, для викладів і читання на-голос по культурно-освітніх установах;

„Життя і Знання“ несе науку й освіту між найширші верстви народу, проводить виховні думки, щоб, таким чином, піднести нарід на вищий ступінь культури, тимто

„Життя і Знання“ мусить найтися в **кожній читальні** „Просвіти“, в кожному **касині**, в кожному українському **товаристві**, його повинні передплачувати **всі свідомі українські** люди: духовні, вчителі, інжинери, купці, промисловці, урядовці, й передусім усі ті, що займаються культурно-освітньою працею серед народу.

„Життя і Знання“ журнал, як на наші обставини, відповідно до того, що він **дає** — недорогий.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ!

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

Передплата його на рік: у краю та в Чехословаччині 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число 2.— зл. (Це не торкається осіб і, головно, читалень, які платять річну членську вкладку 25.— зл. і одержують усі видання „Просвіти“).

За кордоном: на рік 21.— зл., на 6 місяців 11.— зл., на 3 місяці 6.— зл., поодиноке число 2.— зл.

Комплети III., IV., VI., VII. і VIII. річників у брошурі можна замовляти по ціні 18.— зл., V. річник по ціні зл. 22.50, а за оправлений у півполотно з золотими витисками на переді й на хребті доплачується зл. 3.—.

Подаємо до відома, що маємо до продажу окладинки до I—VIII. річників журналу „Життя і Знання“ по ціні зл. 2.50, з пересилкою 3.—.

ПРОСИМО ПРИЄДНУВАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ!

Адреса Редакції й Адміністрації:

ЛЬВІВ, РИНОК 10, ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“. — Société "Prosvita", Léopol, Rynok 10. Pologne.
Association „Prosvita“, Lviv (Lemberg), Rynok 10, East. Galicia, Poland.

Подаємо до відома Шановних Передплатників, що з кінцем серпня 1936. року вийде з друку і буде розісланий 57. річник

Календаря „Просвіти“ на 1937 рік

Просимо замовляти! Просимо замовляти!

Чи Ви вже стали передплатником повного видання творів

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 16 томах — видання Українського Наукового Інституту в Варшаві.

Щоб полегчити сплату рат за передплату на це повне видання творів Т. Шевченка та уможливити цим передплату як-найширшим колам, Інститут випускає по одній книжці що три місяці, а саме 1. лютого, 1. травня, 1. серпня, 1. листопаду. — Вже вийшли томи II., III., VI., VII., XI. та XIV.

Умови передплати за 16 томів:

у книгарському продажу: зл. 64·—, у передплаті зл. 40·—, по 2 зл. 50 ґр. за том брошурований. Хто заплатить у 4 ратах по 10 зл., діставатиме книжки в паперовій оправі.

Чекове конто П.К.О. в Варшаві 28.670.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ

що до доброї і смачної кави годиться тільки

Цикорія „ЛУНА“

виробу кооперативної фабрики „СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА.

Коли Ви курите — то Ваш обовязок

курити ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки (150 шт. у коробці)

„КАЛИНА“

української фабрики коол. фірми „Будучність“ у Тернополі

фабричний склад — Львів, вул. Бляхарська ч. 11.

КУПУЙТЕ КНИЖКУ:

ІСТОРІЯ „ПРОСВІТИ“

С. ПЕРСЬКОГО.

Ця велика книжка (на 268 сторін із 147 образками), знайомить нас не тільки з історією Т-ва „Просвіта“, але дає й короткий перегляд усієї національної праці, в якій чолову ролю відіграла „Просвіта“.

Історія „Просвіти“ є незвичайно цінним і потрібним підручником передусім для кожного просвітянина — вона повинна бути в бібліотеці кожного свідомого українця. Читальні й Філії Т-ва „Просвіта“ мусять мати її кожної хвилини під рукою. Не вважаючи на великий обєм та дорогі образки, ціна примірника лише 2.50 зл. з пересилкою.

Книжку висилаємо тільки за попереднім надісланням грошей на адресу: Товариство „Просвіта“, Львів, Ринок 10.

Від квітня цього року виходить заходом Т-ва „Просвіта“ у Львові нове видання

„ПРОСВІТА“

місячник освіти, виховання, культури.

Вийшли досі числа за квітень, травень, червень, липень-серпень.

Зміст дуже різнородний. Місячник має постійні відділи: Читання, Самоосвіта, Бібліотека, Театр — хор — музика, Науки й поради, Календарець праці, З життя „Просвіти“, Забави й розваги. Він містить усе, що потрібне освітникові, читальняному робітникові. Передплата до кінця ц. р. 2·50 зл. Окреме число — 30 ґр. Передплату присилати на адресу: „Просвіта, Львів, Ринок 10.

Заходом Т-ва „Просвіта“.

За редакцію відповідає Д-р Іван Брик.